

Es sind einige Indizien vorhanden, die annehmen lassen, dass hallstattzeitliche Bronzestatuetten in Transdanubien, in jenem Gebiet, das mit dem Zentrum der italischen Situlenkunst lebhaft Beziehungen unterhielt, hergestellt wurden.

In Szászhalombatta (südlich von Budapest, am rechten Donauufer) kam eine bis jetzt allein dastehende Bronzefigur zum Vorschein. Hier wurden noch im vorigen Jahrhundert mehrere Tumuli untersucht,⁷ ihre genaue Lage kann aber heute nicht mehr festgestellt werden, da sie durch den intensiven Ackerbau vernichtet wurden.

Die kleine Bronzefigur war am Rand eines Gefäßes mit einem Nagel befestigt oder als Teil einer Gruppe — ähnlich wie auf dem Wagen von Strettweg⁹ — verwendet. Die Rekonstruktion verursacht Schwierigkeiten, da die Nebengestalten nicht aufgefunden wurden.

Die Gestalt hält mit beiden Händen eine zweiteilige Trompete oder Flöte (Taf. XLII, 3a-b). Höhe: 7,3 cm. Der Fund stammt aus der zweiten Hälfte der Hallstattzeit, wahrscheinlich aus der Periode D, als in Szászhalombatta noch Tumuli angelegt wurden. Die Rekonstruktionsmöglichkeiten (die Füße sind durchbohrt) rechtfertigen ebenfalls diese Datierung, da nur in der zweiten Hälfte der Hallstattzeit kleine Statuetten als Zierde von Gefäßrändern oder als Teile von Gruppen verwendet wurden.

Besondere Aufmerksamkeit verdient das ungewöhnliche Thema der Darstellung. Es muss die Frage gestellt werden, um welches Instrument es sich eigentlich handelt. Die Panflöten wurden gewöhnlich anders

gehalten (in einem Winkel von ungefähr 45° zum Kinn). Auch auf antiken Darstellungen werden Trompeten in waagrechter Haltung abgebildet. Auf diesen ist immer nur eine Trompete dargestellt, nur in der Literatur werden Musikanten erwähnt, die zugleich zwei Trompeten geblasen haben sollen.¹⁰

Da in Italien und auch in Griechenland Darstellungen eines ähnlichen Musikinstrumentes zu fehlen scheinen (häufig sind Flötenspieler¹¹⁻¹³), und da auch andere bekannte Blasinstrumente wie die Lure, der etruskische Lituus oder der keltische Karynx nicht als Vergleichstücke heranzuziehen sind, handelt es sich möglicherweise um ein Blasinstrument, das nur in Ungarn bekannt war.

Eine kleine, primitive Reiterstatuette stammt aus Sümeg (Taf. XLII, 2). Das Stück wurde in einer dreiteiligen Gussform hergestellt. Länge: 4,2 cm, Höhe: 2,9. Die Gussnähte sind nicht abgeschliffen. Aus Ungarn selbst sind mehrere Analogien bekannt, unter anderem das von Hampel bereits veröffentlichte Stück (Taf. XLII, 1).¹⁶ Eine ähnliche kleine Reiterfigur unbekanntes Fundortes befindet sich in der Sammlung Déri und zwei kamen angeblich in Székesfehérvár zum Vorschein.¹⁷ Vergleichstücke sind auch aus Italien bekannt¹⁸ und wenn man auch dem italischen Einfluss eine gewisse Bedeutung beimessen muss, kann man auf Grund des Fundes von Sümeg, der ein Halbfabrikat ist, eine heimische Werkstatt vermuten, die sicherlich in Westungarn zu suchen ist. Diese Reiterfigur — wie auch die übrigen — sind mit Lanze und Schild zu rekonstruieren.^{19,17}

A. Mozsolics

KORARÓMAI SÍROK SZOMBATHELYRŐL

Szombathely római korának kutatása igen elmaradt egyes más pannoniai települések, mint Aquincum, Carnuntum, Brigetio, vagy Intercisa kutatása mögött.

Néhány, már régebben előkerült, bár igen fontos emlék feldolgozásán kívül nagyobb szabású ásató munka csak 1938—1941. között folyt Járdányi-Paulovics István vezetésével, de e nagy ásatás ingó leletei sem kerültek eddig közlésre. Nagyobb összefüggő leletgyűttes ismeretése erről a területről teljesen hiányzott. Savaria topográfiájának és emlékanyagának ismerete nélkül pedig Pannonia egyik legfontosabb településéről hiányzanak történeti adataink.

Az ismertetésre kerülő temetőrészlet sem zárt egész, mert a Hámán Kató-út, ahol előkerült, a szomszédos utcákkal együtt egészében korai hamvasztásos temető, így ezek a sírok az egészeknek csak igen kis részét képezik. Ezért messzebbmenő következtetések levonására nem alkalmasak; de nemesak kis számuk miatt, hanem azért sem, mert meglehetősen rövid időköz emlékanyagát tartalmazták. Ezalatt a temetkezési szokások és mellékletek lényegesen nem változtak.

Savaria kutatásának említett hiányai mellett az is szükségessé tette azonban e temető részletes ismertetését, hogy Pannoniából korai római temető publikációja eddig hiányzott. A carnuntumi és néhány burgenlandi temetőn kívül csak kevés szórványos sír került kiadásra, de a carnuntumi és más, kisebb temetők anyagát sem közölték — főleg a kerámia szempontjából — megfelelő részletességgel. A délpannoniai temetők (Emona, Poetovio) anyagából pedig csak a kerámiát ismerjük.

Temetőnk 1950-ben, az Egészségügyi Iskola építése közben a Hámán Kató-út (azelőtt Parragvári-út) külső részén, a város északi szélén került elő. A feltárás az építkezéssel kapcsolatban, az építkezés területére korlátozva folyt le, az anyag a szombathelyi Savaria Múzeumba került.¹

A temető területe a Gyöngyös- és Perint-patakok közötti árterületen fekszik, amely csak a legutóbbi idők-

ben került beépítésre, így a temető többi része feltehetően még érintetlen. Viszont már régebben is igen sok, a miénkhez hasonló lelet került »Parragvári-út« lelőhellyel a szombathelyi múzeumba, mely valószínűleg a városhoz közelebbes részekben került elő. Sírjainktól nem messze, a Hámán Kató-úttal párhuzamosan kellett futnia a Scarbantia felé vezető útnak, mert ha a Hámán Kató-utat dél felé meghosszabbítjuk, ebbe az irányba esik a porta Scarabetensis Paulovics által meghatározott helye.² Egyébként a terület igen vizenyős, a sírok kavicsos rétegek, folyami hordalék közé voltak leásva.

A táblákon (3—15. kép) az anyagot síronként csoportosítottuk, a számok a sírszámot és a darabszámot jelölik. A méretarány általában 1 : 4, kivéve az összes sigillata, méces és benyomott diszú tál bélyegeit, valamint a 4,9; 6,2; 14,12—13; 44,6—8; 51,9—10; 55,11—12; 60, 7—8,10; 65,7—8; 69,3—4 számokat, amelyek méretaránya 1 : 2. A 65. sír 9. sz. bronzmércejét eredeti nagyságban közöltük. A leírásban idézőjelben tett méretadatoknál a méretet csak szerkesztéssel tudtuk megállapítani a tárgy töredékessége miatt. M : magasság, Szá : szájmérő, tá : talpátmérő, j. m : jelenlegi magasság.

1. sír. Szórt hamvas, kerek sír, 80 cm átmérővel. Mélység 165 cm. Fekete bögre, m : 10,3, szá : 8,4, tá : 4,1.
2. sír. Szórt hamvas sír, kerek, átmérője 80 cm. Mélység 150 cm.
  1. Világosszürke bögre töredéke, szá : 8,3.
  2. Világosszürke vékonyfalú csésze tűzdelte díszrel. m : 4,2, szá : »7,2«, tá : 2,5.
  3. Kékesszínű, vastagfalú üvegbalsamarium. M : 8,7.
- Több kisebb üvegtöredék, többek között egy hasonló balsamarium összeolvadt állapotban és egy üvegpohár síma, vágott szájperece.
- Égéstől megrongálódott ezüsttükör töredéke. Síma, díszítés nélküli darab. Á : »8«.

¹ A publikáció átengedéséért Radnóti Aladárnak tartozom köszönettel.

² Paulovics, Savaria-Szombathely topográfiája (1943), 42 skk.

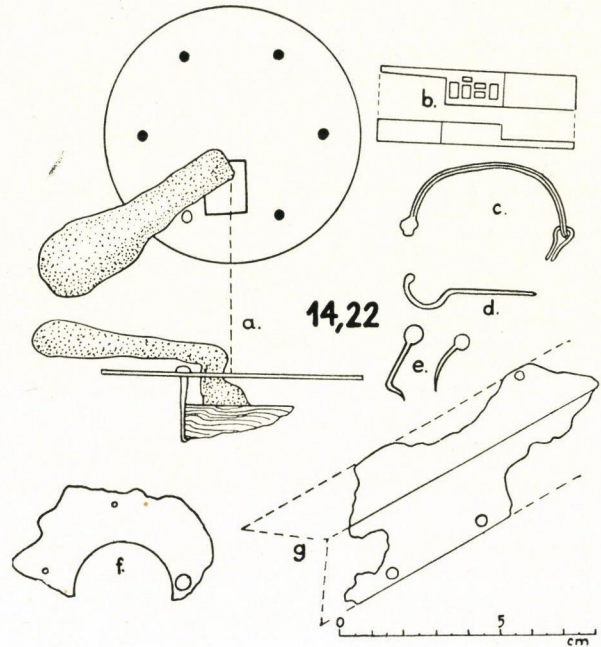

5. Vasszőgek, 3 db. A legnagyobb 11 cm hosszú.
3. sír. Szórt hamvas sír, kerek, 80 cm átmérővel, 155 cm mély.
- Vékonyfalú, finom, szürke csésze, kopott fekete festéssel, tüzdelt dísszel. M : 5 : 8, szá : 9.6, tá : 3.4. Töredékes.
  - Téglavörös, jó kidolgozású méces, diszkusza mélyített PHOETASPI bélyeggel. H : 10.5.
  - Csonttű, vége kanálszerűen kimélyített. Három kis töredékben.
  - Kis bronzlemez töredékei, talán tükör.
4. sír. Hosszúkás alakú (130×80 cm), helyben égetett sír, urnával. Mélység 160 cm.
- Szürke, vékonyfalú urna töredéke. J. m : 20.5, tá : 6.6.
  - Sárgászínű, finom anyagból készült amphora töredékei. Szá : 10.
  - Agyagkorong, közepén kis kiálló dudorral, talán az amphora fedője. (V. ö. *WMBH*, VI. 1899., 534, Fig. 42–43. XII., 1912, 83, Fig 16.—*BJ* 124, 1917., T. XXVI., 16.—*JfAK*, II., 1908, 93, Fig. 7.—*Trierer Ztschr.* 1939., 104)Á : 6.
  - Téglavörös színű, kissé szemcsés anyagú korsó, töredékes ; M : 243, szá : »6.4«. tá : 7.4.
  - Vöröses szürke színű bögre, M : 10.4, szá : »8.8«. tá : 4.5.
  - Lekopott sötétvörös festésű sigillata-szerű csésze, oldalán és peremén barbotin-dísszel. Színe világos sárgászínű. M : 2.8, szá : »10«.
  - Volutás méces töredéke, szürkés színű, sötétvörös festés nyomaival, Á : 6.2. Diszkuszán kígyóval küzdő krokodil (v. ö. *Iványi*, *Die Pannonische Lampen*, XI. t, 11.).
  - Vörösszürke méces töredéke, sülyesztett diszkusszal, melyet perem vesz körül. Jó kidolgozású, szép bélyeggel. FORTIS. — (v. ö. *Iványi*, LXXXVII. t., 6.)
  - Bronzfibula, Kovrig 131 ; Patek XXV., 6. H : 5.2.
  - Bronztükör töredékei, égéstől rongált állapotban. Á : 7.8.
5. sír. Urnasír, téglával fedve. Mélység : 160 cm. Mellette erős égés nyoma. Sötétszürke, néhol fekete urna. M : 30, szá : kb. 25, tá : 12.5. A fedőből néhány darab töredék.
6. sír. Urnasír, alatta vastag rétegben faszén. Mélység : 165 cm.
- Világosszürke urna, m : 24, szá : kb. 18, tá : 8.7.
  - Csontpálcikák töredékei, egyikén bordázott, lapátszerű végződés.
  - Pasztellszerű festék-rög, ciklaménszínű.
7. sír. Szórt hamvas urnasír. 155 cm mély. Szürke urna töredékei ; fésűs és hullámvonalas dísszel. Világossárga korsó töredékei.
8. sír. Kettős urnasír, körülötte kevés faszénnel. 180 cm mély.
- Sötétszürke, fésült díszű urna, peremén kátrány-szerű fényes fekete festés. M : 33, szá : 23, tá : 12.
  - Sötétszürke, fésült díszű urna, töredékes. J.m : 27, tá : »12.5«.
  - Sárgászínű kiöntős korsó. M : 15.4, szá : 3.8, tá : 5.5.
  - Téglavörös edénytálc, á : 4.7.
9. sír. Bolygatott, szórt hamvas sír, egy fedő és egy építőtéglával. 150 cm mély. Világosvörös korsó szája, Szá : »6.6«.
10. sír. Urnasír, 160 cm mély. Szürke urna, erősen töredékes. Szá : 15.5, tá : 13.
11. sír. Urnasír. Mélység : 200 cm.
- Világosszürke urna töredékei. Szá : »25.5«, tá : 11.5.
  - Sötétszürke urnafedő töredéke.
  - Téglavörös, finom agyagból készült tál kis töredékei.
  - Vasszeg, nagy fejjel, H : 6.8.
12. sír. Téglákkal körülvett üvegurna. A hat darab építőtégla kockaszerűen határolta a sirt, nyugati oldalához faragatlan kő volt támasztva. Sírnagyság : 70×45. Mélység : 170 cm. Téglák nagysága : 43×28×7 cm.
- Vékonyfalú, kékes színezetű üvegurna. M : 17.5, szá : 15.6. tá : kb. 8.5.
  - Világosvörös tál. Á : 21.9.
  - Szürke firmaméces, FORTIS bélyeggel. H : 9.
13. sír. Bolygatott csontvázas sír, a csontváz igen rossz állapotban. Sírgödör nagysága 150×50 cm. Mélység : 200 cm. Tájolás : Ny—K.
14. sír. Ötoldalú téglával határolt sír, nagysága 50×50×50 cm. Mélység : 140 cm. Benne elszórva kalcinálódott csontok.
- DOMITIANUS középbronza, Coh. 639 ; RIC, I., 268. Római veret, 85-ből.
  - Sárgászínű korsó, oldala sűrűn bordázott. M : 18.5, szá : 5.5, tá : 6.2.
  - Sárgászínű korsó. M : 19.2, szá : 5.3, tá : 6.2.
  - U. a., pereme töredékes. M : 22.2, tá : 7.
  - Fekete, durva agyagból készült bögre, m : 9.6 ; szá : 7.3, tá : 4.1.
  - Világosszürke bögre, finom agyagból, vékony fallal. Pereme alatt és a hason fogazott díszítés. Valószínűleg festve volt, de ennek ma már nincs nyoma. M : 8.9, szá : 7.9, tá : 4.
  - Világosszürke bögre, hasán körbefutó hornyolat. M : 8.9, szá : 6.5, tá : 3.5.
  - Sárgászínű volutás méces, diszkuszán hal elmosódott ábrázolásával. H : 9.
  - Kékesszínű üvegbalsamium. M : 10.5.
- 10–11. Hasonló, töredékes.
- Vaskarperec, lásd a 13. szám leírását. Töredékes, a csónakszerű kiöblösödés mellett egyik oldalon vasdrót van rácsavarva. Á : 9.
  - Bronzkarperec. Á : 8 cm. Két vége egymásra fut és egymásra csavarodik, a vele ellentétes oldalon a bronzhuzal laposra van kalapálva és csónakszerű alakban összehajlítva úgy, hogy a belső oldalon nyitott és üreges.
  - Üveghajtú sárgászínű üvegből, középső része sima, négyzetes keresztmetszetű, két vége csavart, elvékonyodó. Egyik vége meghajlítva, a hajlítás vége pedig szétlapítva. (V. ö. *Chr Simonett*, *Tessiner Gräberfelder*, 175, Abb. 149, 5. — *Führer durch d. Staatsmuseum in S. Donato in Zara*, 1912., 126. — *JÖAI*, XII., 1909., Bbl. 89. — H. 19.5, vastagsága : 0.4. Hasonló üvegtű néhány kis töredéke.
  - Bronztükör nyéllal, égéstől erősen megrongálódott. Á : 16, a nyél hossza : 13.
  - Borostyándarab, minden határozott forma nélkül. H : 7.8.
  - Borostyángyűrű, puttófejjel. Á : 3.9. Belső átmérője 1.7.
  - Borostyángyűrű, későflavius kori hajviseletű női fejjel. (*M. Stephan*, PW—RE, Suppl. VI., 95–96.) Á : 4.5. Belső átmérője 1.8.
  - Borostyángyűrű, ferdén geregzelt díszítéssel. Á : 3, belső átmérője : 1.8.
  - Borostyángyöngy, á : 1.9.
  - Csontdoboz alsó és felső lapja, néhány egészen kis csontlemez-töredékkel, mely a henger alakú doboz oldalfalához tartozott. Á : 3.4. (V. ö. *Brusin*, *Gli Scavi di Aquileja*, 1934., Fig. 129, 1. — *Mainzer Ztschr.* XI., 1916., 103, Abb. 12.)
  - Faládika bronz részei. (I. kép). Sima bronzlemezek, szeglyukakkal, közöttük egy (f.) félkörös kivágással. Több sarokveret töredéke, oldaluk 2.8 cm széles, a leghosszabb töredék 11 cm hosszú (g). A vereteket gömbfejű szegek (e) tartották. A fogantyú (c) négyzetes keresztmetszetű sima bronzhuzalból készült. A zár pajzsa 8 cm átmérőjű bronzkorong (a.) hat szeglyukkal, melyek közül egyben még benne van a szeg. Ez a szeg a zár pajzsa mögött egy kis darab megmaradt farészt tart. A zár szerkezeti része a pajzs mögött, a láda falának külső oldalába vájt üregben helyezkedett el. A tolonylev már kiesett belőle (b). A vasukles abban a helyzetben rozsdásodott a zárhoz, amikor a zárba való bedugás után a tolóka lyukjaiba a tollazat még nem illeszkedett bele. (A tolózárak működéséhez l. A. *Gaheis*, *JÖAI*, XXVI, (1930), Bbl. 231 skk.) A kulcslyuk a szokásos L-alak helyett.

téglalap alakú. Mivel a tolonyelv csak akkor zárhatta le a láda fedelét, ha nem a fedő nyitásának megfelelő irányában mozgott, a fedőből valamiféle kampónak kellett a zárba nyúlnia, mely a vízszintesen mozgó tolonyelvbe belekapaszkodhatott. Ez lehetett a d-vel jelölt bronzkampó.

15. sír. Kör alakú szórt hamvas urnasír, 70 cm átmérővel, 160 cm mély.
Sötétszürke, fésült díszű urna, peremén kátrányszerű festés. M : 36.1, szá : 25, tá : 14.5. Fedele szürke, á : 25.8.
16. sír. Urnasír, körülötte leszórt égési maradék. 190 cm mély.
1. Szürke, foltosan sötétszürke urna ; M : 35.2, szá : 24, tá : 11.
2. Feketeszínű, töredékes urnafedő.
3. Szürke firmaméces, zárt diszkusszal, FORTIS bélyeggel. H : 8.8.
17. sír. Kör alakú szórt hamvas urnasír. Mélység 150 cm.
1. Sötétszürke, néhol vöröses, fésűs díszű urna. M : 32.8, szá : 23.7, tá : 14.2.
2. Sötétszürke urnafedő. Á : »27«.
3. Sárgászöld korszó szája, á : 5.
4. Barnásszürke, finom tál töredéke, az őskorira emlékeztető »turbános« dísszel.
5. Vasszegek, h : 7.6, 4 cm.
18. sír. Kör alakú urnasír, leszórt faszénnel. Átmérő : 80, mélység 160 cm.
1. Fekete urna. M : 26, szá : 17.3, tá : 8.5.
3. Világosvörös, igen vékonyfalú bögre töredékei. Szá : »10«, tá : 2.8.
19. sír. Kör alakú szórt hamvas urnasír. Átmérő 60, mélység 170 cm.
1. Világosszürke, kissé asszimmetrikus, fésűs díszű urna. M : 29.8, szá : 21.6, tá : 12.5.
2. Kékesszínű üvegbalsamarium. M : 9.2.
3. Vasszeg, 7 cm.
20. sír. Helyben égetett sír, nagysága 60 × 35 cm. Mélysége 160 cm.
1. Kékesszínű üvegedény. M : 12.
2. Ugyanilyen töredéke.
3. Vasszegek, 3.7–10.5 cm.
21. sír. Helyben égetett sír, urnával. Mélység 175 cm. Bolygatott.
1. Világosszürke urna. M : 29, szá : 21.1, tá : 11.
22. sír. Urnasír. Gödre kör alakú. Mélység 110 cm. Kékesszürke urna. M : 29.6, szá : »18.5«, tá : 10.2. Téglavörös korszó töredékei.
23. sír. Szórt hamvas sír urnával. Kerek, 80 cm átmérőjű, 180 cm mély.
1. Világosszürke urna, fésűs díszítéssel, peremén kátrányszerű festés. M : 29.3, szá : 23.8, tá : 13.
2. Szürke urnafedő.
3. Kékesszínű üvegbalsamarium.
4. Égéstől összeolvadt balsamarium-nyak.
5. Ezüsttükör töredékei.
24. sír. Csontvázas női sír. Tájolás : Ny—K. 220 cm mély. Erősen profilált, sötétszürke edénytöredék, talán nagyobb méretű füstölőtál töredéke. M : 5.5.
25. sír. Csontvázas női sír. Balkarja a mellén, jobbkarja a test mellett feküdt. Sírméret 155 × 80 cm. Mélység 245 cm. Tájolás : É—D.
26. sír. Kettős urnasír. Mélység 80 cm.
1. Világosszürke, vékonyfalú urna. M : 22.7, szá : »17.6«, tá : 7.6. Alja kieseti.
2. Fekete urnafedő.
3. Világosszürke urna. Tá : »10«.
4. Sötétszürke urnafedő, á : »18.2«.
5. Világossárga tál, benyomott dísszel. M : 4.6 ; szá : 17.
27. sír. Bolygatott sír, égett csontokkal, eredetileg téglákkal borítva. Mélység 60 cm. Sötétvörös korszó. M : 18.7, tá : 6.1.
28. sír. Bolygatott téglás sír, égett csontokkal. 170 cm mély.
29. sír. Urnasír, kerek, faszénnel. Átmérő 50 cm. Mélység : 195.
1. Világosszürke urna, m : 33.8, szá : 24.8, tá : 11.2.
2. Sötétszürke urnafedő. Á : 21.8.

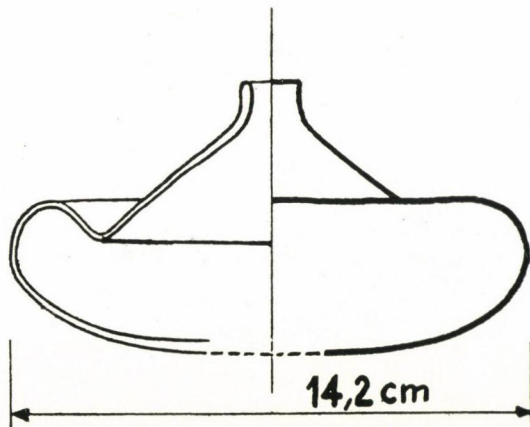

1. kép. Ládika bronzrészei a 14. sírből. Szombathely, Hámán Kató-úti temető (i. sz. I—II. sz.) — Фиг. 1. Бронзовые принадлежности ларчика из мог. № 14. Сомбатхей, могильник на ул. К. Хаман (I—II в. н. э.) Fig. 1. Parties de bronze d'une cassette de la sépulture № 14. Szombathely, cimetière de la rue Hámán Kató (Ier — IIe siècles de notre ère).

3. Téglavörös korszó. M : 19.5, szá : 4, tá : 6.
4. Vörössárga korszó. M : 19.8, tá : 5.3.
5. Sötétvörös korszó töredéke. Tá : 5.5.
6. Vörössárga volutás csésze, vörös festés nyomaival. Diszkuszán balra futó kutya (v. ő. Iványi, IX. t. 3.) H : 9.
7. Kékesszínű balsamarium. Több kisebb üveg-töredék.
8. Három darab zöld és egy kék pasztagyöngy.
9. Vasszegek. Legnagyobb hossza 7 cm. Közük egy kis, kúpos fejű vasszeges.
30. sír. Téglákkal háztetőszerűen fedett sír, mely alatt az égett csontok és leletek voltak. A fedés két-két peremes téglával történt. Mélység 135 cm.
1. Szürke firmaméces, FORTIS bélyeggel. H : 9.5.
2. Kékesszínű balsamarium töredékekkel.
31. sír. Téglákkal minden oldalról kockaszerűen körülvett sír, mérete 55 × 80 × 100, mélysége 120 cm.
1. Kékesszürke urna. M : 37, szá : 23.4, tá : 11.8.
2. Fekete urnafedő.
3. Sárgaszínű korszó. M : kb. 33, szá : 9.6, tá : 7.4.
4. Sárga korszó. M : 12.5, szá : 3.3, tá : 3.2.
32. sír. Négyoldalt és tetején téglalappal határolt urnasír, 55 × 80 × 100 cm. Mélység 140.
1. Teljesen elkopott középbronz, balranéző fejjel.
2–3. Világosszürke urna. M : 34, szá : 23.6, tá : 11.5. Fedője fekete, á : 21.
4. Világossárga korszó. M : 24.5, szá : 6, tá : 6.
5. Világosvörös korszó. M : 19.9, szá : 4.4, tá : 5.
6. Sárgászöld festésű bordázott pohár, eredetileg »kóporos« felülettel. M : 10.2, tá : 3.3, szá : »7.3«.
7. Kékes üvegbalsamarium, M : 10.
33. sír. Urnasír, az urna alatt éremmel. A 32. sír ásásakor megbolygatták.
1. Középbronz, égett, felismerhetetlen.
2. Fekete urna. M : 32.5, szá : 23.4, tá : 13.
3. Fekete urnafedő, á : 23.
34. sír. Téglákkal határolt sír, benne urna nélkül az égett csontok. Mérete 80 × 80 × 55. Mélysége 120 cm.
1. Sárga korszó. M : 24.3, tá : 6.3.

2. Téglavörös korsó. M : 18.2, tá : 4.8.
 3. Világos sárgásbarna volutás méceses töredéke sötétvörös festés nyomaival.
 4. Vasszegek, a leghosszabb 10 cm.
 35. *sír.* Téglasír, égett csontokkal, szétdőlv. Sírméret 55 × 80 × 100, mélység 115 cm.
 1. Összeégett, felismerhetetlen középbronz.
 2. Sötétszürke urna. M : 23.1, szá : »17.8«, tá : 8.3. Fedője sötétszürke, á : »15.2«.
 36. *sír.* Szórt hamvas téglasír. (55 × 80 × 100). A síron kívül volt az 1. és 2. sz. Mélység 115.
 1. Vörösszürke tál, benyomott levéldísszel. M : 5.5, szá : 13, tá : 8.1.
 2. Világosszürke, vékonyfalú, fogasdíszes csésze. M : 5.1, szá : 8.2, tá : 3.
 3. Háromlábú tál töredéke, feketeszínű.
 4. Világosbarna volutásméces, sötétvörös festés nyomaival. Diszkuszán tölgyfalomb (v. ö. *Iványi*, XIII, 7.) H : 8.5.
 37. *sír.* Téglákkal határolt kettős urnasír, a síron kívül volt a 4. sz. korsó. Sírméret 55 × 55 × 80. Mélység 140.
 1. HADRIANUS középbronza, jobbranéző koszorús fej, talán Coh. 281, vagy 316.
 2. Fekete urna, m : 29.4, szá : 20, tá : 8.7. Fedője fekete, á : 23.3.
 3. Sötétszürke urna, gyenge vízszintes fészüléssel. M : 27.2, szá : 19.8, tá : 10.5. Fekete fedővel, á : 16.8.
 4. Téglavörös korsó. M : 22.4, tá : 7.5.
 5. Barnás-világosvörös bordázott pohár, m : 9, szá : 5, tá : 2.1.
 6. Sötétszürke, kissé szemcsés anyagú bögre. M : 7.3, szá : 6.5, tá : 3.7.
 7. Világosszürke, finom csésze, fekete festés nyomaival, fogas dísszel. M : 6.7, szá : 8, tá : 3.2.
 8. Világos sárgásvörös méceses, elmosódott bélyeggel. H 7.4. Vörös festés nyomai.
 9. U. a. vörös festés nyomaival. H : 7.5.
 10. Világos barnásvörös méceses, sötétvörös festés nyomaival, QGC bélyeggel. H : 7.6.
 11. Csontpálcika több darabra törve, egyik végén laposra faragva. H : 9.
 12. Csontszetonok, a csak ponttal díszítettek közül tíz, a másik kettőből egy-egy darab. Ugyanilyen nagyságban fehéresszínű üvegsetonok. A II. sz. csontpálcikával együtt valamiféle játék eszközei.
 13. Vasszeg, h : 4.8 cm, és több alakatlan vas-töredék 8–5 cm nagyságban.
 14. Jó mázas sigillata csésze töredéke.
 38. *sír.* Feldúlt csontvázas sír, a kavicsos talajban a sír nagysága, a csontváz helyzete nem volt megállapítható. Mélysége 210 cm.
 1. Téglavörös, tűzdelt díszű váza, vörös festés nyomaival. M : 32.1, tá : 9, szá : kb. 9.5.
 2. Fekete bögre. M : 15, szá : 10.2, tá : 6.1.
 3. Drag. 35. sigillata peremtöredékei, tompafényű mázzal. Szá : »10.4«.
 4. Világos szürkésbarna méceses, sötétvörös festés nyomaival. Az ábrázolás táncoló puttó (*Iványi*, V. 9.) H : 8.9.
 5. Szürke volutás csésze, sötétszürke festés nyomaival. Diszkuszán teljesen elmosódott női fej. (*Iványi*, III. 5.) H : 9.1. Fenekén kidomborodó jelzés.
 39. *sír.* Köralakú égésfolt, (Á : 200 cm), melybe téglasírt helyeztek. A sír mérete 50 × 50 × 100, háztetőszerűen összetámasztott téglák fedték, élükön imbrex-szel. Az urna a síron kívül foglalt helyet. Mélység 130 cm.
 1. NERVA középbronza, Coh, 7 ; RIC 77. 97-ből.
 2. Felismerhetetlen középbronz.
 3. Szürke kis urna, peremén kátrányszerű festés. M : 20.8, szá : 16.5, tá : 8.3.
 4. Világossárga korsó. M : 24.5, szá : 6.3, tá : 7.5.
 5. Vörös korsó. M : 24.8, szá : 6.1, tá : 16.
 6. Drag. 25. sigillata tál, felrakott dísszel ; maszk ; erősen leegyszerűsített rozetta ; delfin. Az alapanyag vörössárga, a festés tompafényű, pattozó. Alján a belső oldalon planta pedisben Q(S?)P bélyeg. M : 5.1, szá : 11, tá : 5.5.
 7. Sötétvörös, vékonyfalú bögre. M : 9.8, szá : 7.8, tá : 3.9.
 8. Téglavörös csésze. M : 4.5, szá : 8, tá : 3.3.
 9. Téglavörös tál. Á : 19.5.
 10. U. a. Á : »15.6«. M : 3.2.
 11. U. a. Á : 17.5, m : 4.2.
 12. Kékesszínű üvegbalsamarium, vastag fallal. M : 11.3.
 13. U. a. M : 10.5.
 14. Ezüsttükör, égéstől rongált állapotban. Á : »8.8«.
 40. *sír.* Helyben égetett urnasír. 125 cm mély.
 1. Fekete, néhol vörös foltos urna. Tá : 10.5.
 2. Fekete, alján vörösre égett urna. M : 15.2, szá : 11.8, tá : 5.9.
 3. Apró, sötétzöld henger alakú üvegyöngy. Három darab. H : 0.5–0.7.
 41. *sír.* A 40. sír mellett, az égésen szórt hamvas téglasír, kőalappal.
 1. NERVA középbronz, Coh. 118. RIC 31. I. u. 97.
 2. Világossárga korsó. M : 25.7, tá : 6.2.
 3. Sötétszürke bögre. M : 9.7, szá : 6.6, tá : 3.2.
 4. Vasszegek, köztük egy mintha hajlított vasfogantyú lett volna ; vaslemez, belőle kiálló szöggel.
 42. *sír.* Helyben égetett, szétdőlt sír. Köralakú, átmérő 50 cm. Mélység 160 cm.
 1. Világossárga korsó. M : 21.7, szá : 5.5, tá : 7.6. Oldalán nyers állapotban történt ütés okozta horpadás és repedés.
 2. Fehéresszínű üvegedény, töredékes. M : 7 cm. á : 14.2. Szája hiányzik. (2. kép).

2. kép. Üvegedény a 42. sírből. Szombathely, Hámán Kató-úti temető (I–II. sz.) — Фиг. 2. Стекланный сосуд из мог. № 42. Сомбатхей, могильник на ул. К. Хаман (I–II в. н. э.) — Fig. 2. Vase de verre de la sépulture n° 42. Szombathely, cimetière de la rue Hámán Kató (Ier — Iie siècles de notre ère).

43. *sír.* Urnasír, 110 cm mély.
 Sötétszürke urna, felső részén gyenge fészülés. Fedele fekete. Á : »18.8«.
 44. *sír.* Téglákkal kockaszerűen körülvevett sír (60 × 45 × 45), két urnával. A téglasír mellett sok égési maradvány, ebben két kis bögre.
 1. Felismerhetetlen középbronz.
 2. Világosszürke urna. M : 30, szá : 21.7, tá : 11. Sötétszürke fedő. Á : 20.8.
 3. Szürke urna. M : 23, szá : 16.5, tá : 8.4. Sötétszürke fedő, á : 15.
 4. Sárgászürke bögre. M : 8.9, szá : 6.5, tá : 3.2.
 5. Világossárga pohár. M : 7.5, szá : 6.3, tá : 3.9.
 6. Vastör. H : 14.8.
 7. A tör hüvelyének bronzverete. H : 5.8.
 8. Bronz szíjvég. (V. ö. RLiÖ VII, 1906. Sp. 35.)

Fig. 19, no. 11. és *M. v. Chlingensperg auf Berg*, Die röm. Brandgräber bei Reichenhall, 1896. T. IX, 11).

9. Kis bronzlemeztöredékek a törhüvelyről, hosszában enyhén meghajlítva.
45. *sír*. Helyben égetett kettős urnasír, köralakú, á : 50, mélysége 120.
1. Erősen kopott VESPASIANUS középbronz jobbranéző fejfel.
  2. Világosszürke urna, vízszintes fészüléssel. M : 39.2, szá : 29.2, tá : 15. Fedele fekete, á : 26.7.
  3. Világosszürke urna, m : 30, szá : 20.6, tá : 10.4. Fekete fedővel, á : 17.8.
  4. Világossárga korsó. M : 14.1, szá : »3.8«, tá : 3.4.
  5. Világosszürke, homokos anyagú kis korsó, füle hiányzik. M : 10.2, szá : 3.7, tá : 2.9.
  6. Sötétvörös méceses ugyanilyen festés nyomaival. H : 7.3. FORTIS bélyeggel.
46. *sír*. Urnasír, 120 cm mély.
1. Kékesszürke urna. Szá : kb. 20. Fedele fekete, á : 18.5.
  2. Kékesszínű, vékonyfalú üvegbalsamarium.
47. *sír*. Köralakú, helyben égetett urnasír. Á : 40, mélység 140 cm.
1. Világosszürke urna, peremén kátrányszerű festés. M : 34.3, szá : 25.2, tá : 14. Fedele sötétszürke, á : »21«.
  2. Barnássárga korsó. M : 20.5, szá : 4.5, tá : 5.
48. *sír*. Köralakú, helyben égetett urnasír. Á : 45, mélység 145 cm.
1. Sötétszürke urna. M : 26.8, szá : »18.8«, tá : 10.7. Fedele fekete, á : 17.5.
  2. Világosszürke urna. M : 14.2, szá : 9.6, tá : 4.3.
  3. Világossárga korsó. M : 17.3, szá : 4.8, tá : 5.7.
49. *sír*. Téglákkal határolt szórt hamvas urnasír. 60 × 45 × 45. Mélység 130 cm.
1. Világosszürke urna. M : 22.4, szá : 17.5, tá : 9. Fedele fekete, á : 15.7.
  2. Fekete bögre. M : 8.5, szá : »7.8«, tá : 3.2.
  3. Téglavörös tál. Á : »17.8«.
  4. U. a., Á : »18.4«.
50. *sír*. Szétdúlt szórt hamvas sír. 120 cm mély.
1. Világossárga bögre. M : 9.2, szá : 8, tá : 4.
  2. Világosvörös csésze. M : 4.7, szá : 9.5, tá : 4.2.
51. *sír*. Téglákkal határolt és háztetőszerűen fedett urnasír, leszórt hamvakkal. Mérete : 60 × 45 × 45, mélység : 140 cm.
1. HADRIANUS középbronza, jobbranéző fej, COS III. Coh. 281, vagy 316.
  2. Világosszürke, vöröses és sötétszürke foltos urna. M : 29.6, szá : 22.4, tá : 11.5. Fekete fedő, á : 20.3.
  3. Kékesszínű üvegedény. M : 9.5.
  4. Kékesszínű üvegedény. M : 11.7.
  5. U. a. M : 11.8. Több olvadt üvegdarab.
  6. Kis, tiszta, szintelen üvegedény. Szá : 3.9.
  7. U. a. kékesszínű. M : 4.5, szá : 3.6.
  8. Szürke firmaméceses, SEXTI. H : 8.8.
  9. Bronz orvosi kés, babérlevélalakú nyéllal, melynek sima, hasábalakú részén berakott ezüst díszítés van ; u. n. futókutya-motívummal keretezett mezőben hullámosan futó leveles indadísz. Díszítése azonos egy aquincumi darabbal ; Nagy Lajos, Ókeresztény cella trichora a Raktár-utcában, 49, 4. sz. (30. kép), további analógiával. A bronznyélbe volt belefogva egy egyenes, ívelő élű vaspenge. (V. ö. Germania, IX, 1926, 156, Abb. 2. Korbuly Gy. Aquincum orvosi emlékei, 22 skk.) A nyél hossza 9.1, a pengéé 3.4.
  10. Az előbbihez mindenben hasonló kés, de a vaspenge éle erősebben ívelő.
  11. Bronzlemez töredéke, bronzszeggel.
  12. Vasszegek. A nagyok 4–8 cm, a kis szegek 2 cm.
52. *sír*. Téglasír, szórt hamvas, két urnával. 60 × 45 × 45. 140 mély.
1. Világosszürke urna. M : 27.8, szá : 19.5, tá : 9.5. Fedője fekete, á : 17.5.
  2. Kékesszürke urna. M : 27.5, szá : »24.5«, tá : 10. Fedője fekete. Á : 23.8.
  3. Világosbarna firmaméceses, FORTIS bélyeggel. H : 9.1.
  4. Szürke méceses, FORTIS bélyeggel. H : 8.5.
  5. Kékesszínű üvegbalsamarium.
53. *sír*. Szórt hamvas téglasír. Mélység 150 cm.
1. Világossárga korsó. M : 25.2, szá : 5.9, tá : 6.5.
  2. U. a. M : 24.2, tá : 7.4.
  3. Téglavörös korsó töredékei.
54. *sír*. Szórt hamvas kerek urnasír, á : 75 cm, mélység 130 cm.
1. NERVA rossz állapotban levő középbronza, talán Coh. 7.
  2. Kékesszürke urna. M : 31.5, szá : 21.5, tá : 12.3. Szürke fedővel. Á : 21.3.
55. *sír*. Szórt hamvas kettős urnasír háztetőszerűen téglával fedve. Nagysága 50 × 90 cm, mélysége 150 cm.
1. Világosszürke urna. M : 30.7, szá : 22, tá : 10.5. Fedője fekete, á : 18.7.
  2. Világosszürke urna. M : 21.5, szá : 16.3, tá : 9.5. Sötétszürke fedő, á : 15.6.
  3. Sötétvörös bögre. Tá : 3.
  4. Világosvörös tál. Á : 26.8.
  5. Téglavörös tál sötétvörös festés nyomaival. M : 3.6, á : 17.
  6. Téglavörös tál töredéke.
  7. Vékonyfalú téglavörös csésze töredéke.
- 8–10. Kékesszínű üvegbalsamariumok töredékei.
11. Vastör, két bronz hüvelyverettel. A tör hossza 15.7, a veretek 4.5, illetve 3.2. (V. ö. a 44. sír törének veretével).
  12. Bronzfibula, Kovrig 43. H : 4.4.
  13. Vaskapcsok, 5 és 6 cm. Vasszegek, a leghosszabb 5 cm.
56. *sír*. Helyben égetett urnasír, köralakú, kb. 60 cm átmérővel. Mélység 130 cm.
1. Sötétszürke urna, Szá : 18. Sötétszürke fedő, á : »16.6«.
  2. Világosvörös korsó. M : 19.7, szá : »5.9«, tá : 6.3.
  3. Téglavörös korsó. M : 21.6, tá : 6.
  4. Fekete bögre. M : 9, szá : 6.8, tá : 4.2.
  5. Sötétszürke tál, szürke fényezés nyomaival. Peremén fogas díszítés, belső oldalán benyomott dísz. Á : 19.2, m : 4.
57. *sír*. Szórt hamvas hosszúkás sír, háztetőszerűen három-három téglalappal fedve, élükön imbrex. Sírméret : 65 × 50, magassága : 40. Mélység 165 cm.
1. Fekete fémesfényű mázas edény, alapszíne világosvörös. Hasán fogas dísz. M : 9.6, szá : 4.2, tá : 2.7.
  2. Világosszürke füstölőtál homokos anyagból. M : 11, tá : 8.5, szá : 18.4.
  3. Fehéresszínű üvegpalack. M : 11.2, szá : 3.9.
  4. Kékesszínű üvegbalsamarium olvadt nyakdarabja.
  5. Sárgászöld firmaméceses elmosódott CRESC/S bélyeggel. H : 9.1.
  - 6–7. Világosszürke firmamécesesek, egy öntőmintából. H : 8.8.
  8. Szürke méceses, h : 8.1.
  9. Görbe csonttű. 4.7 cm.
  10. Vasszegek, 1.5–6.8 cm. Vaslemez töredéke.
  11. Apró bronzkarika töredéke.
58. *sír*. Csontvázás sír, NY–K tájolással. 165 × 70 cm. Mélység 220.
59. *sír*. Urnasír. 150 cm mély.
1. Szürke, durva anyagú urna töredékei. Peremen kátrányszerű festés.
  2. Világosszürke, finom vékonyfalú, barbotindiszes csésze töredéke.
  3. Vaslemez töredéke, egyik szélén ívelő, visszahajtott pereme van.
60. *sír*. Helyben égetett urnasír, köralakú. Á : 65 cm, mélység 150.
1. Világosszürke urna, kátrányszerű festéssel a peremen. M : 33.2, szá : 25, tá : 14. Fekete fedő.
  2. Sigillata-szerű csésze töredéke, peremén barbotindisszel. Fénytelen sötétvörös festés, világosabb alapanyag. Á : »9.6«.

3. Hasonló kivitelű csésze. Á : »9«.
4. Világosszürke, vékonyfalú finom csésze, szürke festéssel, fogas dísszel. M : 4.3, szá : »9«.
5. Világosszürke volutás csésze, diszkuszán maszk. (v. ö. Iványi, V, 11.) H : 8.7 Sötétszürke festéssel.
6. Kékesszínű balsamium. M : kb. 9.
7. Bronzkarperec, v. ö. a 14. sír karperecével. Két csónakalakú kiöblösödéssel. Á : 5.9.
8. Ugyanilyen karperec, á : 5.4.
9. Összeégett ezüsttükör, bronz nyéllal. Á : 7.5.
10. Hosszúkás esontkazetta. Két vége valószínűleg fából volt. H : 10.7.
11. Vasszeg, 4—8.5 cm.
61. sír. Köralakú, helyben égetett sír. Á : 75 cm. Mélység 160.
1. Fekete bögre. M : 8.7, szá : 7, tá : 3.1.
  2. Vörösbarna töredék.
  3. Világosvörös korsó töredéke. Tá : 7.4.
  4. Világosszürke, fekete festésű, vékonyfalú, finom csésze. Fogazott dísszel. Szá : 7.4, tá : 3.3.
  5. Téglavörös tál töredéke.
  6. Volutás méces töredéke.
  7. Kékesszínű balsamium töredékei.
  8. Vasszeg, 3—7.3 cm.
62. sír. Szórt hamvas téglasír, háztetőszerűen fedve. 135×30×30 cm. Mélység 160 cm.
1. Szürke bögre, m : 10, szá : 8.6, tá : 4.8.
  2. Világosvörös korsó, vörös festés nyomaival. M : 19.4, tá : 6.6.
  3. Ívben meghajlított bronzhuzal. H : 8.6.
  4. Kanalasan kivájt végű csontpálcikák. 14—14.9 cm.
63. sír. Két, egymásnak támasztott tegula alatt két fekvő urna. Mélység 160 cm.
1. Világosszürke urna. M : 32.2, szá : 23, tá : 10.8. Fedője fekete, á : 20.9.
  2. Világosszürke urna, m : 33.3, szá : 23, tá : 11.4. Szürke fedő, á : 21.4.
  3. Sötétszürke bögre. M : 9.7, szá : 6.8, tá : 3.2.
  4. Vörös, eredetileg kőporos bögre. M : 6.9, szá : 5.9, tá : 3.3.
  5. Világosszürke bögre töredéke. Tá : 3.2.
  6. Szürke, kristályos mészkő festéktörőlap töredéke.
64. sír. Helyben égetett, oválisalakú sír, H : 75, Mélység 160. Bolygatott.
1. Világosvörös peremdarab. Szá : »6.6«.
  2. Világosszürke bögre töredéke. Tá : 4.9.
  3. Drag. 35. sigillata töredéke, (v. ö. a 38.3-mal).
65. sír. Helyben égetett, téglákkal körülvelt sír. Tetőzete háztetőszerű, imbrex-szel. 60×44×44 cm. Mélység 165.
1. Világosszürke urna. M : 32.8, szá : 25, tá : 11.4. Fekete fedő. Á : »22«.
  2. Világosvörös korsó. M : 23.9, szá : 5.9, tá : 6.2.
  3. Világossárga korsó. M : 27.8, szá : 6.4, tá : 6.9.
  4. Világosszürke bögre. M : 9.2, szá : 6.4, tá : 2.6.
  5. Világossárga füstöltőlát. Belsejében égés nyoma. M : 11.2, szá : 20, tá : 8.2.
  6. Világosszürke méces, elmosódott FORTIS bélyeggel. H : 7.3.
  7. Bronzstílus, h : 11.2.
  8. Hosszában meghajlított bronzlemez, keresztmetszete sokszögű. H : 5.5, 5.9. A stílust és a következő darabot figyelembevéve írószerszám védőtokja, vagy más hasonló lehetett.
  9. Összecsukható bronzmérce. H : 14.9. Csuklószervezete mellett az egyik száron egy, a másikon két lyuk van, ami a kinyitott mérce merevítését szolgáló, ezen a darabon hiányzó bronzlemezéket tartotta. (V. ö. *Cagnat-Chapot*, Manuel de l'archéol. rom. II, 265, Fig. 497. — Mainzer Ztschr. XXVI, 1931, 103, T. V, 8.) A mérce kinyitott hossza 29,2 cm, ami nem egészen egy római láb. A MZ i. h. kölni lelőhely darabja 29,6 cm. A kisebb egységeket pontozással jelölték, az egyik oldalon 12 részre osztva, a másikon 16-ra.
- Ezek az osztások nem pontosak. A tizenhatod részre való osztás 16 digitust ad, négy digitus egy palmust. A palmust kettős pontozással jelölték meg.
66. sír. Téglasír. Háztetőszerűen összetámasztott két téglá, ez alatt volt az urna. A két téglá oldalához egy-egy téglát állítottak, melyhez ferdén újabb téglá támaszkodott. Ezekben az üregekben a nyugatiban volt a halottegetés maradványa, a keletiben a korsó és az illatszerez üveg. Mélység 180 cm.
1. Világosszürke urna. M : 30.5, szá : 23.3, tá : 12.7. Fedője fekete, á : 23.7.
  2. Világosvörös korsó. M : 18.1, szá : 4.2, tá : 6.5.
  3. Kékesszínű üvegbalsamium töredékei.
67. sír. Szórt hamvas urnasír, köralakú. Á : 80, mélység 260 cm. Bolygatott.
1. Szürke urna. Tá : 8.4.
  2. Téglaszínű korsó töredékei.
  3. Téglavörös csésze töredéke. Tá : 2.8, szá : »7.4«.
68. sír. Három, függőlegesen állított téglá között urna. Déli oldalához még egy téglá van támasztva, ez alatt az égetés maradványai. Mélység 120 cm.
1. Szürke urna. M : 31.3, szá : 23, tá : 12.7. Fedője fekete, á : 20.
  2. Fekete bögre. M : 14.2, szá : 11, tá : 6.
  3. Világossárga korsó. M : 19.2, szá : 5, tá : 5.5. Hasonló korsó talptöredéke.
  4. Világosszürke, finom, vékonyfalú csésze darabja barbotindisszel. Fekete, fémesfényű máz nyomai.
  5. Kékesszínű balsamium. M : 11.4.
  6. Kissé megdomborított vaslemez töredékei. H : 9, sz : 4 cm.
69. sír. Helyben égetett, köralakú urnasír.
1. Világosszürke, vékonyfalú urna. M : 28.9, szá : 21.8, tá : 11.3. Fedele fekete.
  2. Világos barnászvörös tál töredékei. Szá : »19.3«, tá : 6.3.
  3. Bronz karperec, mint a 14. sírban. Á : 8.8.
  4. Vastöredék, talán vas karperec két egymásra csavaródó vége. H : 8.5.
  5. Kékesszínű, vékonyfalú üvegcorsó. Szá : 5.5, tá : 5.2.
  6. Kékes színű üvegbalsamium. M : 11.5.
  - 7—8. Lapos bronztálcák, bekarcolt körökkel. Egyiknek külső oldalán is ilyen körök. Á : 11.1—11.2.
  9. Borostyángyöngyök, 54 darab. Az urnában voltak.
  10. Kis vaskés. H : 6.7.
  11. Vasszeg. h : 4.

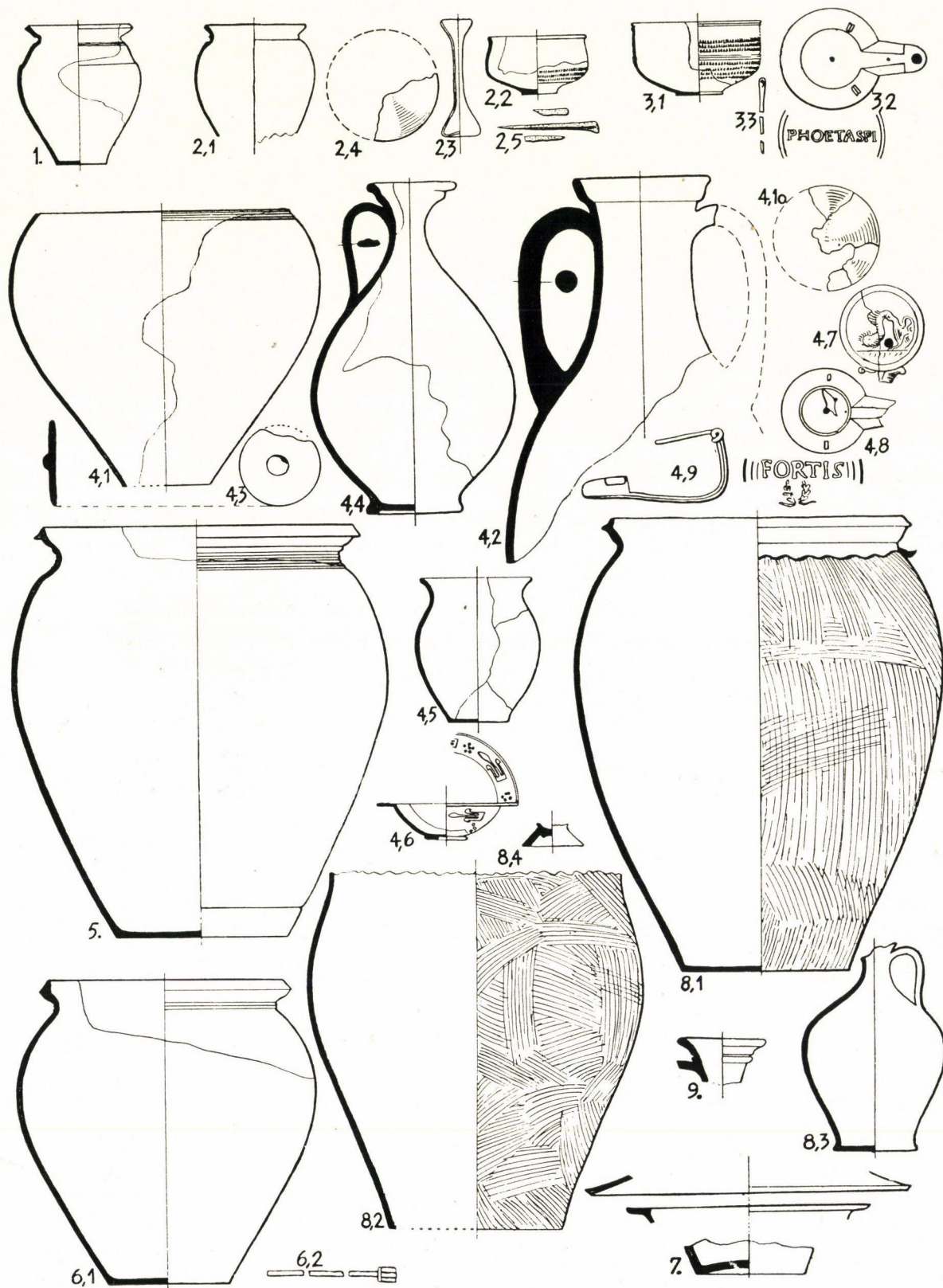
Mint a pusztá anyagleírásból és rajzokból is kitűnik, a kerámiai és üvegleletek igen egyhangúak, egymástól alig eltérő kevés csoportra oszlanak. Az ilyen anyag elsősorban a fazekas- és üvegyipar erősen sablonossá vált, tömeges termelésére mutat, de arra is, hogy Savaria lakosai többségükben i. n. »tiszta római«, általános provinciai kultúrnívón állottak. Olyan összeötvöződött és egységes anyag ez, melyből helyi sajátosságok és az esetleg már több nemzedéke itt lakó eltemetettek eredete nem tűnik elő. Ezért kísérte meg az anyag formai osztályozásával néhány, — főleg ipar- és gazdaságtörténeti kérdés megközelítését. A kerámián túl csak a bronz és vas karperecekről szólunk, mert ezek jellegzetesen helyi, őslakos eredetűeknek látszanak.

Urnák. Az urnák formászerinti csoportosításánál *Bónis Éva* osztályozását és anyaggyűjtését használtuk fel.³ Az ott található urnatípusok közül temetőnkben négy van képviselve, a IV. t. 2, IV. t. 3—4, V. t. 1. és V. t. 4. Mind a négy típus Pannonia északnyugati részére jellemző. Kor meghatározásuk Schörgendorfer alapján⁴ általában az I. sz. második és a II. sz. első fele. Ennél szűkebb időhatárokat temetőnk anyaga sem nyújt. Az urnákra általánosan jellemző az, hogy meglehetősen vékonyfalúak, erősek, többé-kevésbé jó agyagból készültek, amibe nagyobb mennyiségű kvarchomokot keverték el. Ebből a homokos agyagból készült az urna-

³ *Bónis É.*, Die Kaiserzeitliche Keramik von Pannonien, I. Diss. Pann. II, 20. 1942.

⁴ *A. Schörgendorfer*, Die römerzeitliche Keramik der Ostalpenländer, 1942. 371—379. sz.

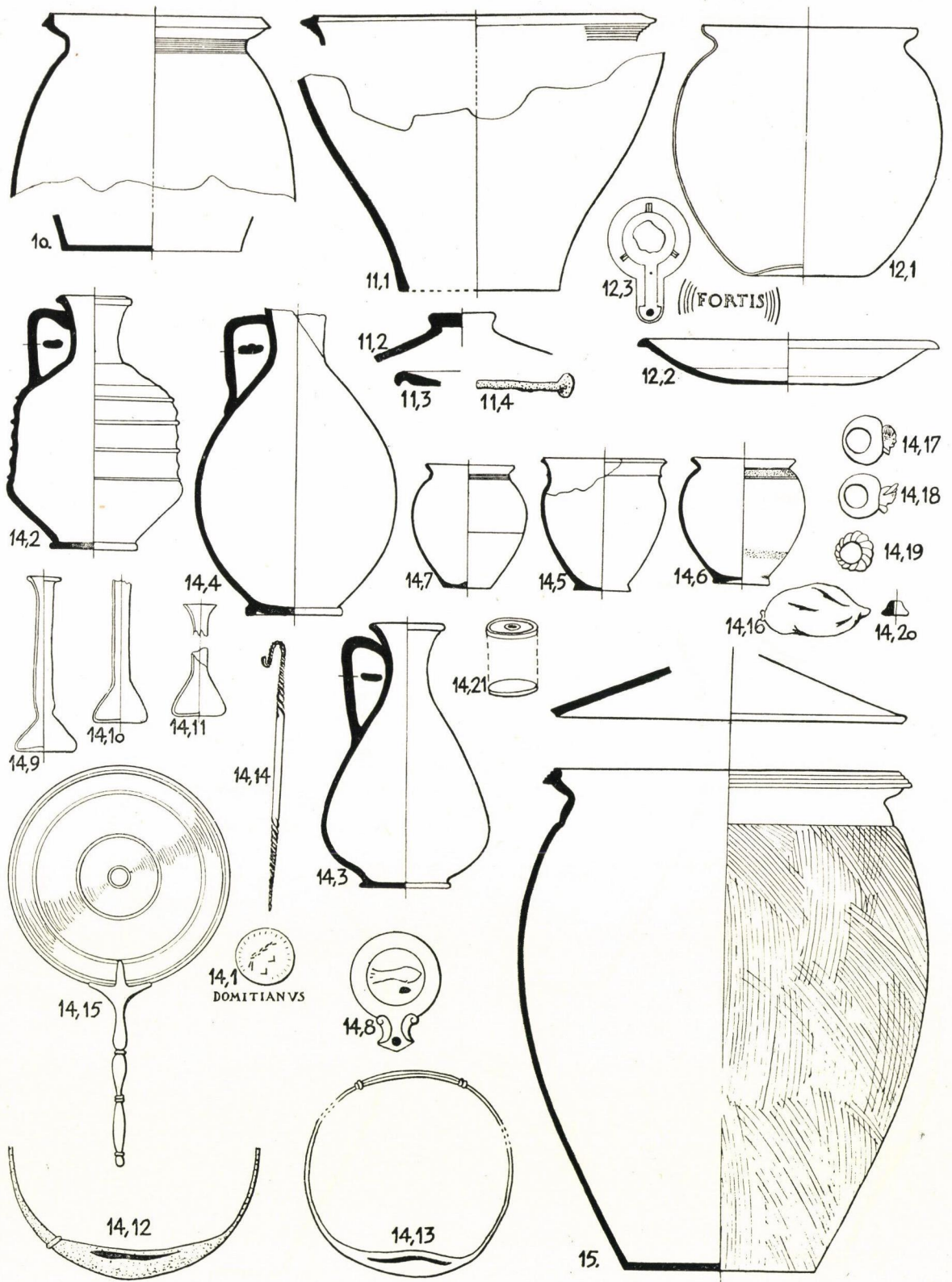

3. kép. Sírleletek. Szombathely, Hámán Kató-úti temető (i. u. I—II. sz.)

Фиг. 3. Могильные находки. Сомбатхей, могильник на улице К. Хаман (I—II в. н. э.)

Fig. 3. Mobilier funéraire. Szombathely, cimetière de la rue Hámán Kató (Ier — IIe siècles de notre ère).

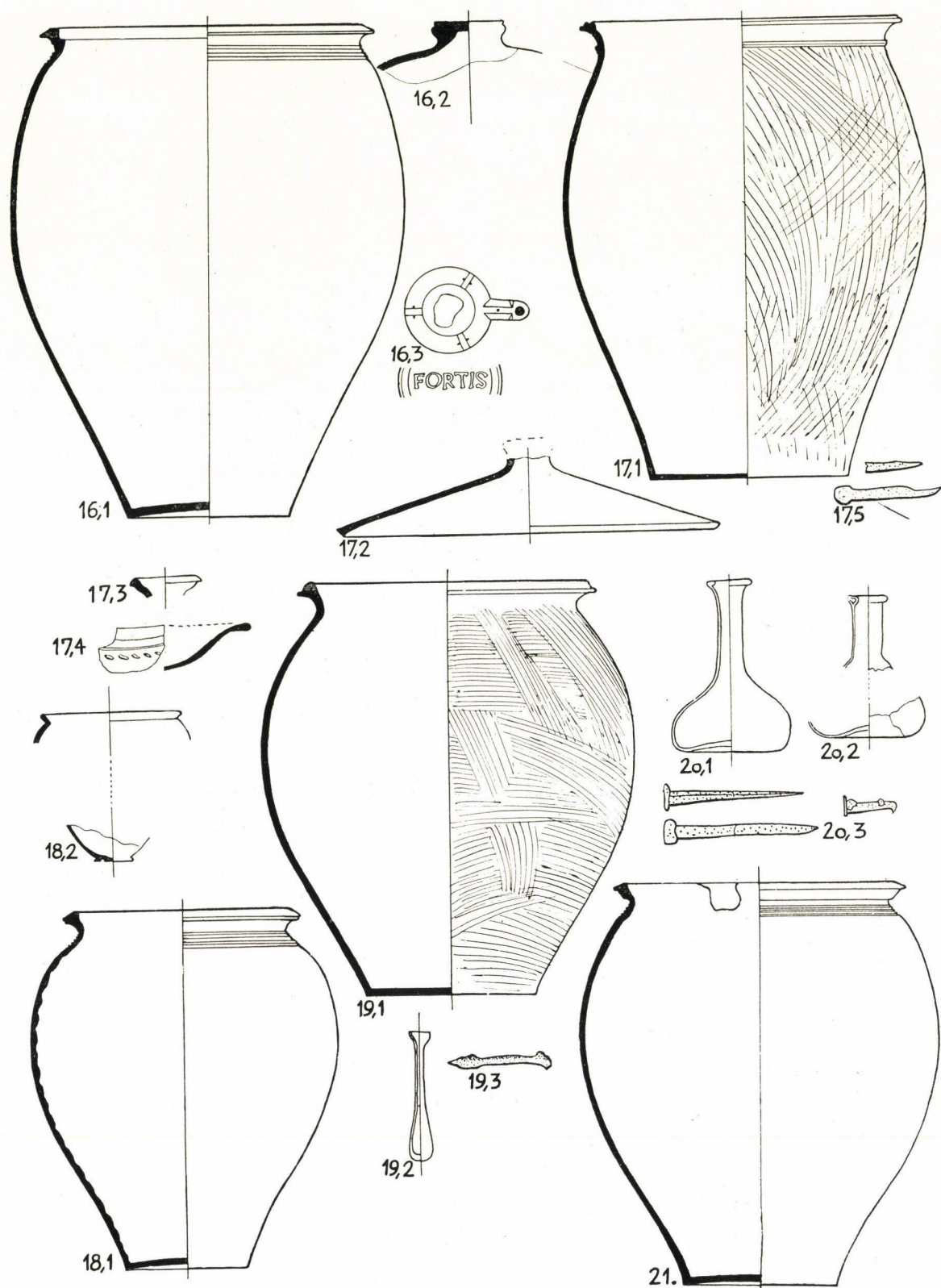

4. kép. Sírleletek. Szombathely, Hámán Kató-uti temető (i. u. I—II. sz.)

Фиг. 4. Могильные находки. Сомбатхей, могильник на улице К. Хаман (I—II в. н. э.)

Fig. 4. Mobilier funéraire. Szombathely, cimetière de la rue Hámán Kató. (Ier—IIe siècles de notre ère).

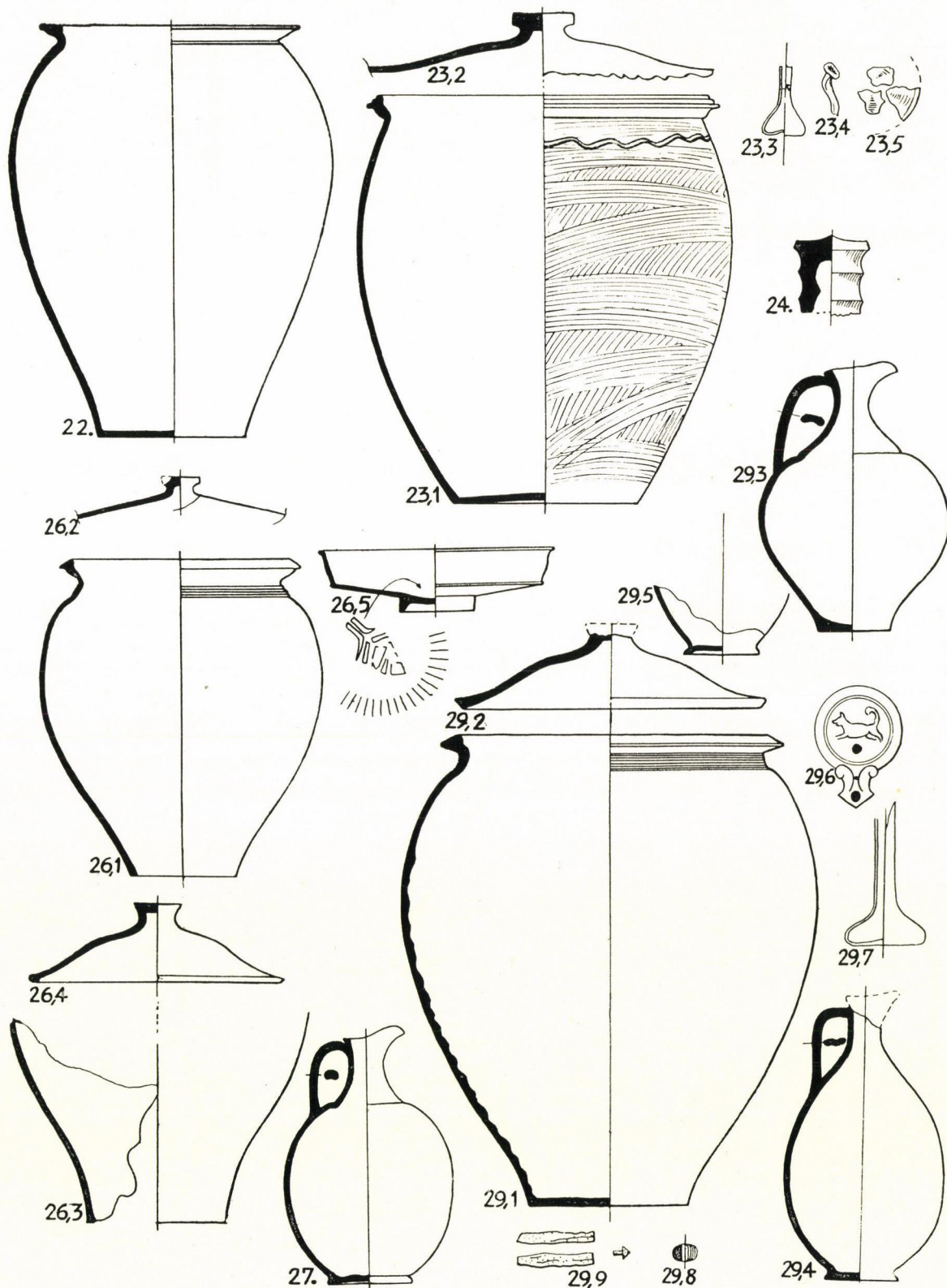

5. kép. Sírleletek. Szombathely, Hámán Kató-úti temető (i. u. I—II. sz.)

Фиг. 5. Могильные находки. Сомбатхей, могильник на улице К. Хаман (I—II в. н. э.)

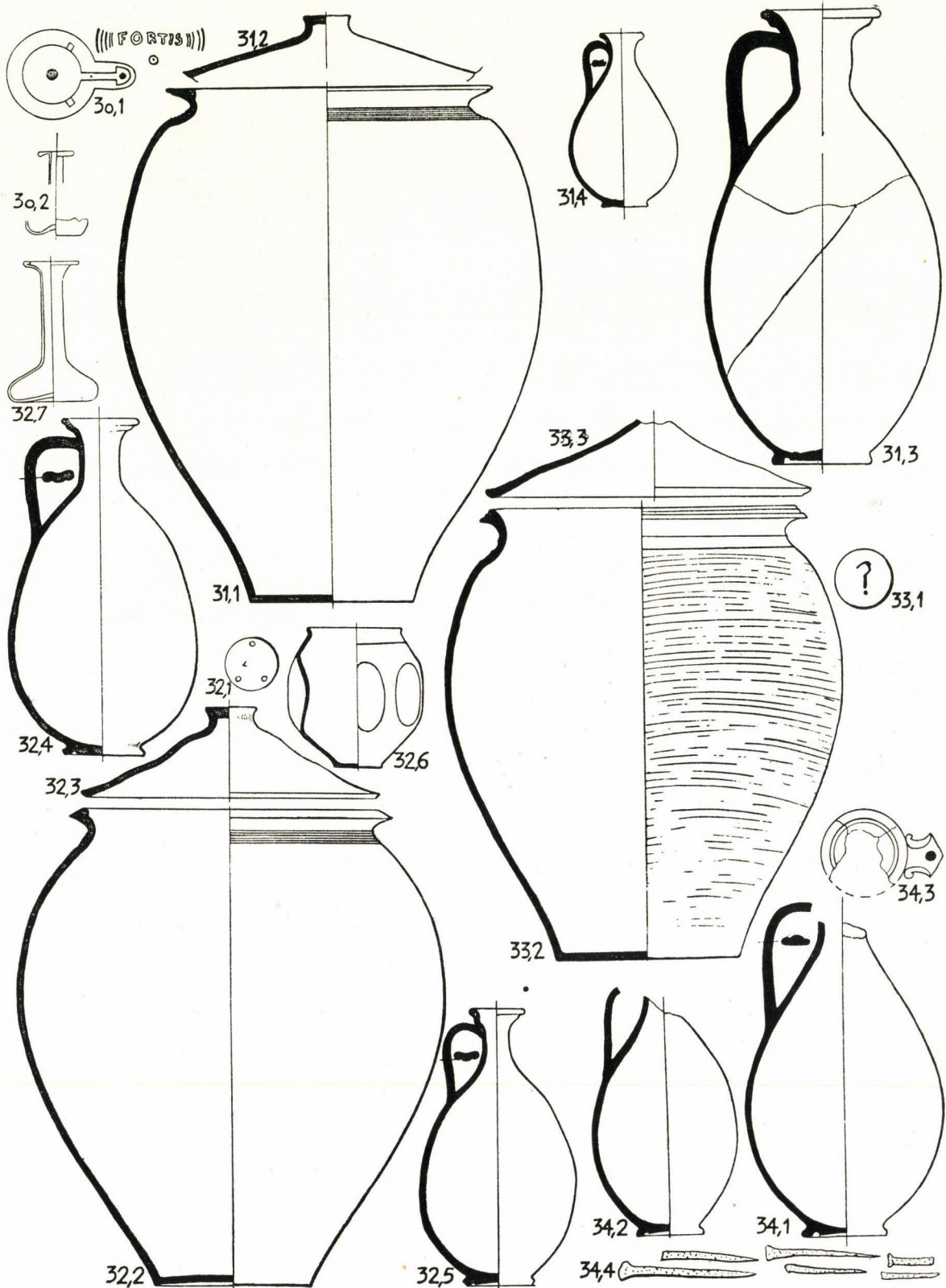
Fig. 5. Mobilier funéraire. Szombathely, cimetière de la rue Hámán Kató (I^e—IIe siècles de notre ère).

6. kép. Sírleletek. Szombathely, Hámán Kató-úti temető (i. u. I—II. sz.)
 Фиг. 6. Могильные находки. Сомбатхей, могильник на улице К. Хаман (I—II в. н. э.)
 Fig. 6. Mobilier funéraire. Szombathely, cimetière de la rue Hámán Kató (Ier—IIe siècles de notre ère).

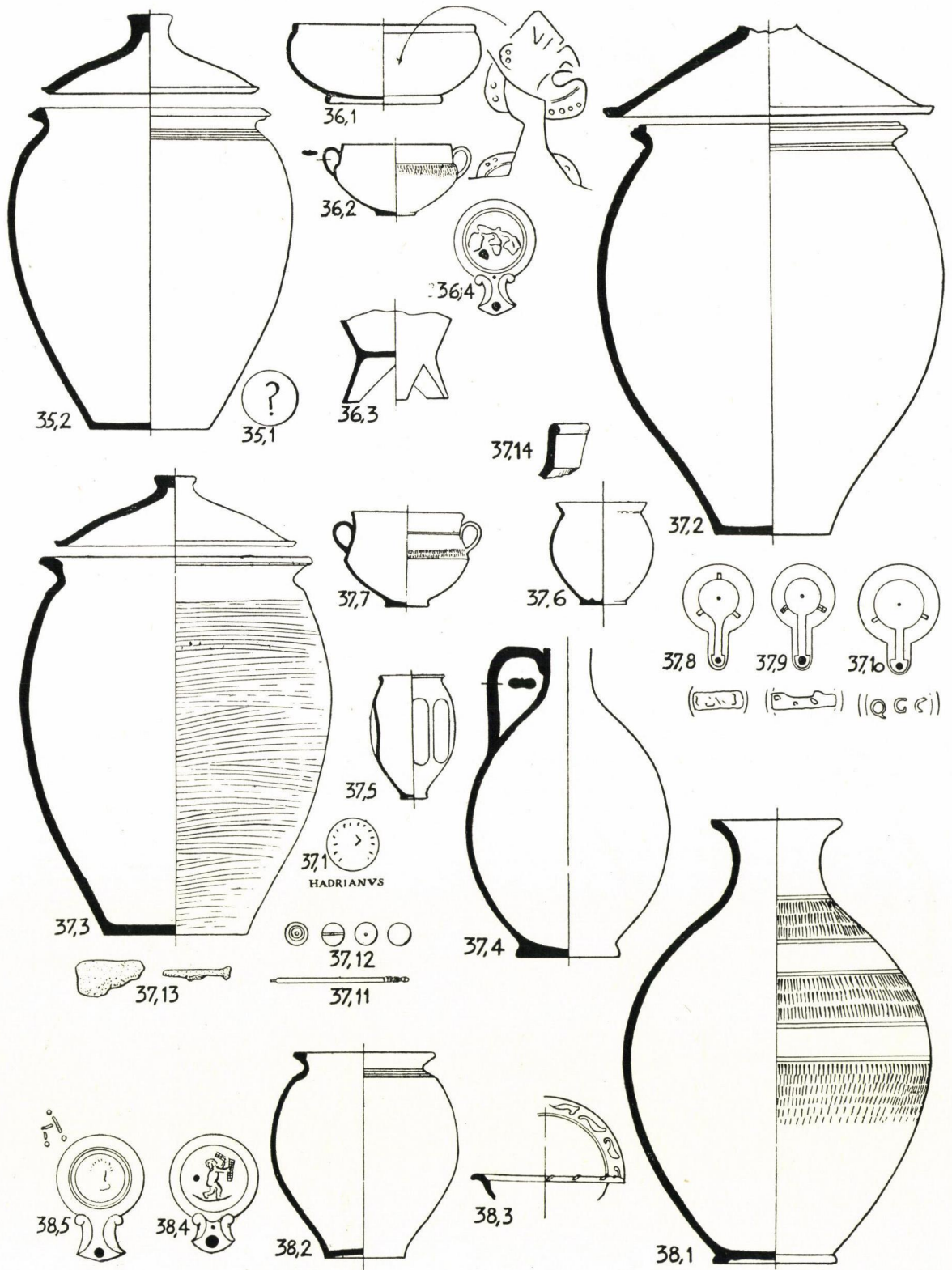

7. kép. Sírleletek. Szombathely, Hámán Kató-úti temető (i. u. I—II. sz.)

Фиг. 7. Могильные находки. Сомбатхей, могильник на улице К. Хаман (I—II в. н. э.)

Fig. 7. Mobilier funéraire. Szombathely, cimetière de la rue Hámán Kató (Ier—IIe siècles de notre ère).

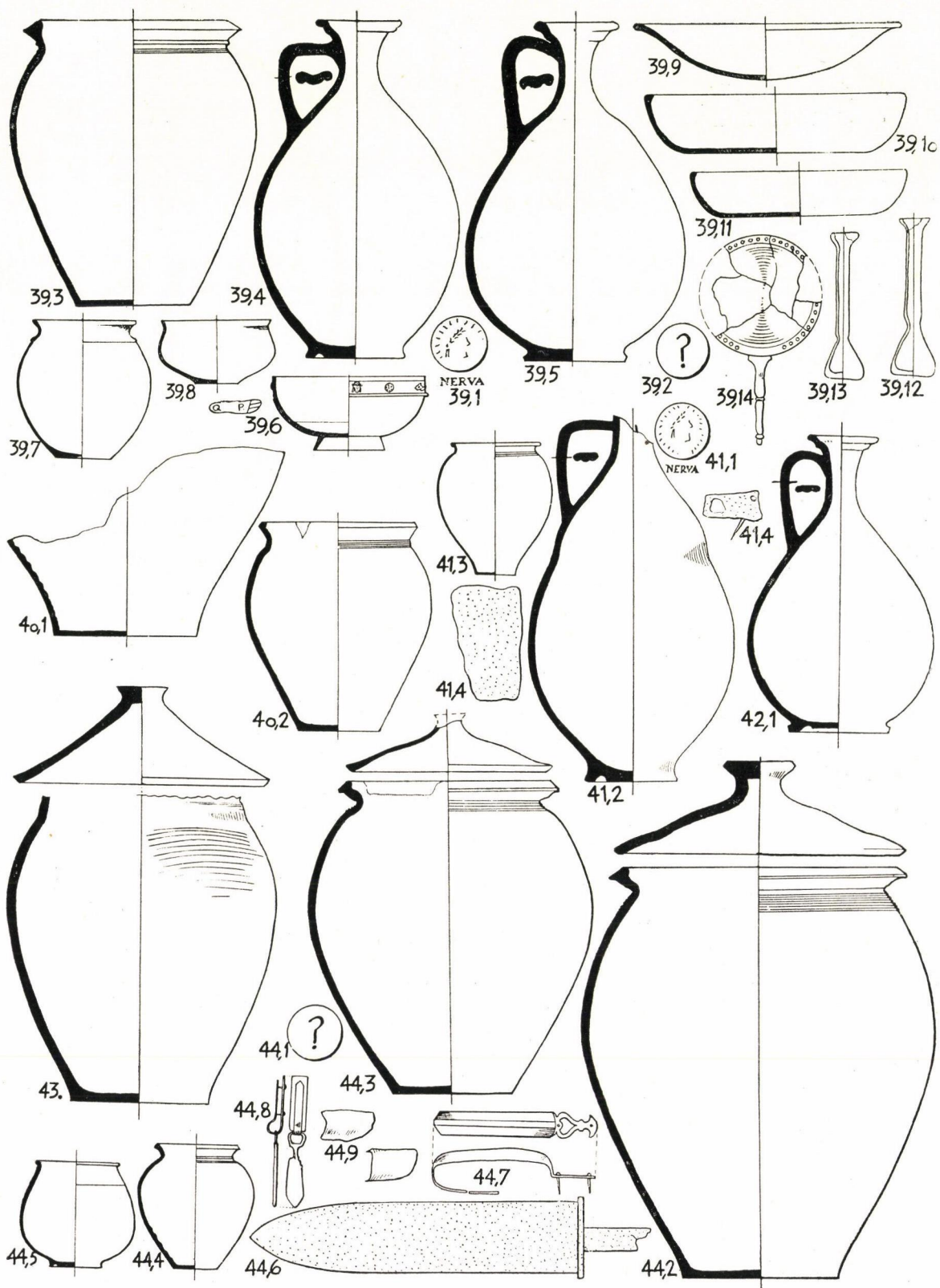

8. kép. Sírleletek. Szombathely, Hámán Kató-úti temető (i. u. I—II. sz.)

Фиг. 8. Могильные находки. Сомбатхей, могильник на улице К. Хаман (I—II в. н. э.)

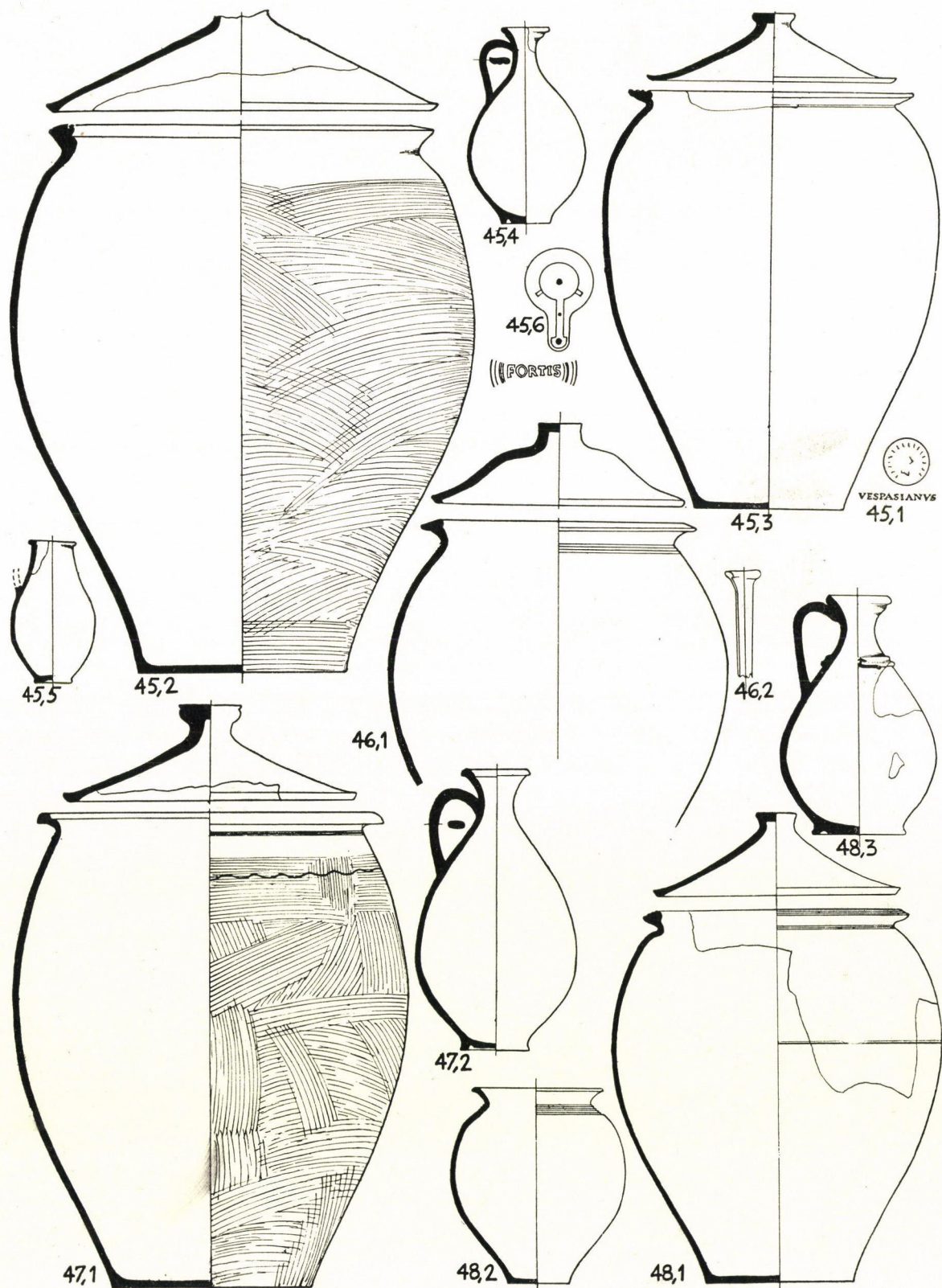
Fig. 8. Mobilier funéraire. Szombathely, cimetière de la rue Hámán Kató (Ier—IIe siècles de notre ère).

9. kép. Sírleletek. Szombathely, Hámán Kató-úti temető (i. u. I—II. sz.)
 Фиг. 9. Могильные находки. Сомбатхей, могильник на улице К. Хаман (I—II в. н. э.)
 Fig. 9. Mobilier funéraire. Szombathely, cimetière de la rue Hámán Kató (Ier—IIe siècles de notre ère).

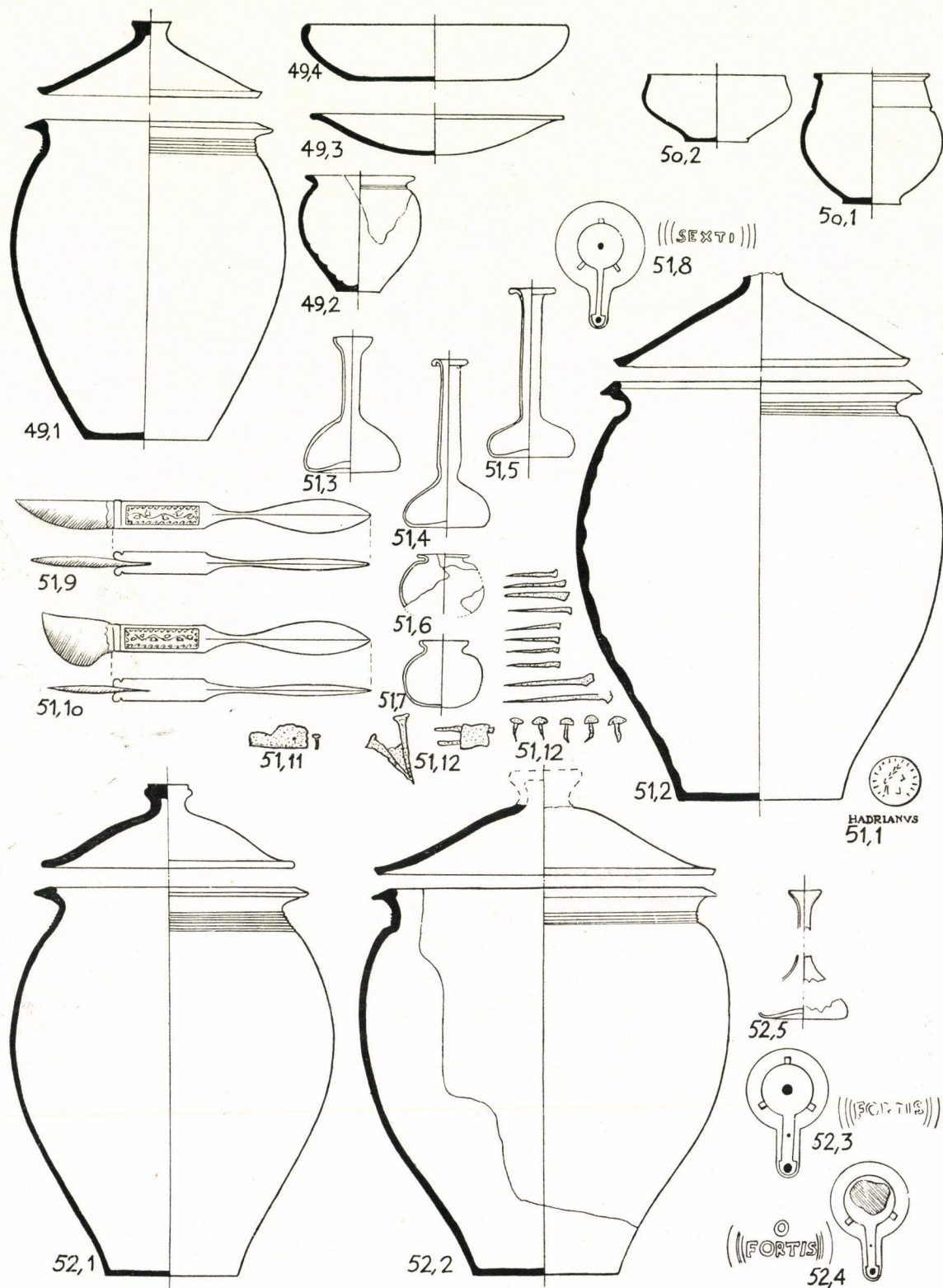

10. kép. Sirleletek. Szombathely, Hámán Kató-úti temető (i. u. I—II. sz.)

Фиг. 10. Могильные находки. Сомбатхей, могильник на улице К. Хаман (I—II в. н. э.)

Fig. 10. Mobilier funéraire. Szombathely, cimetière de la rue Hámán Kató (Ier—IIe siècles de notre ère).

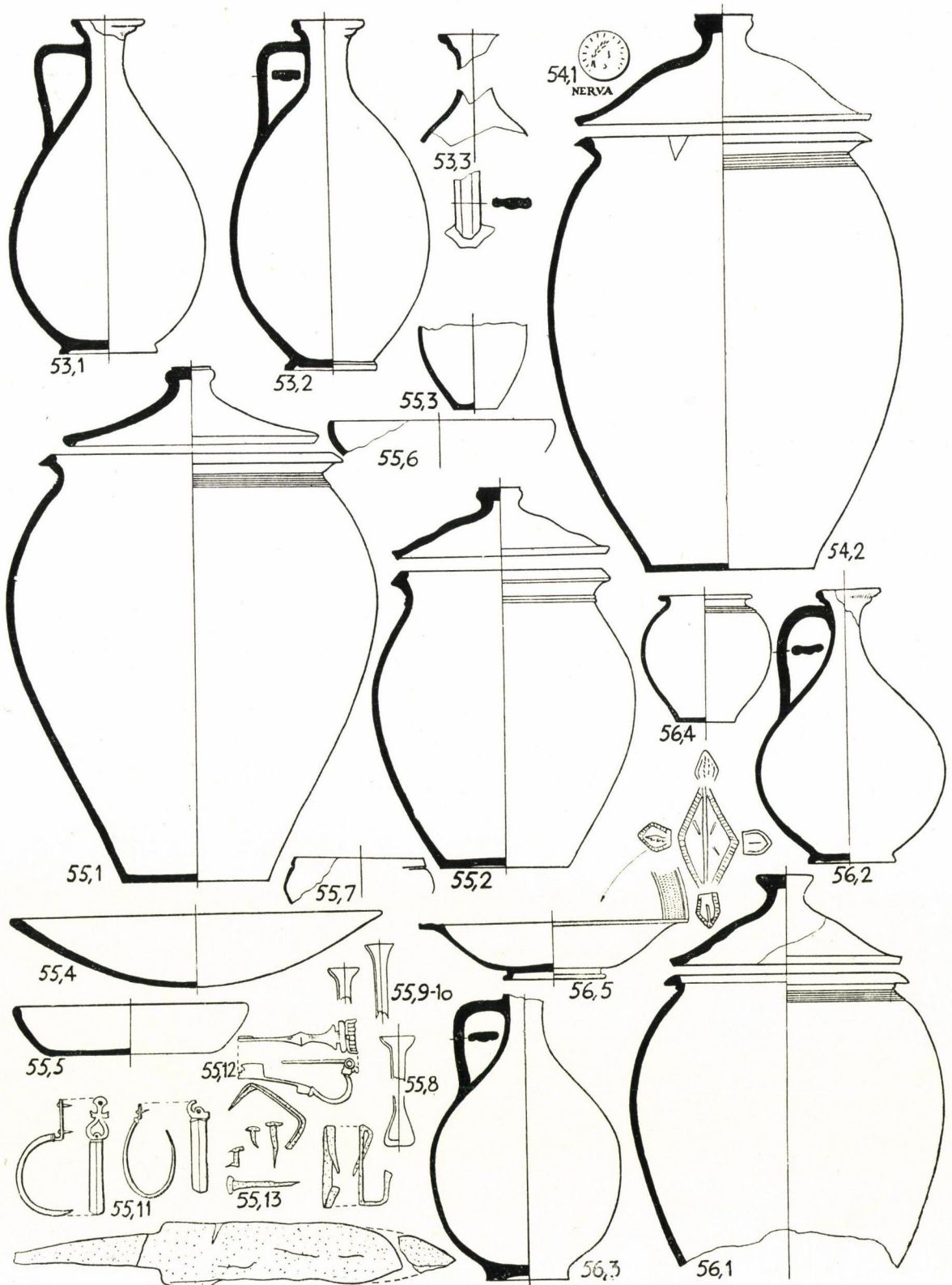

11. kép. Sírleletek. Szombathely, Hámán Kató-úti temető (i. u. I—II. sz.)

Фиг. 11. Могильные находки. Сомбатхей, могильник на улице К. Хаман. (I—II в. н. э.)

Fig. 11. Mobilier funéraire. Szombathely, cimetière de la rue Hámán Kató (Ier—IIe siècles de notre ère).

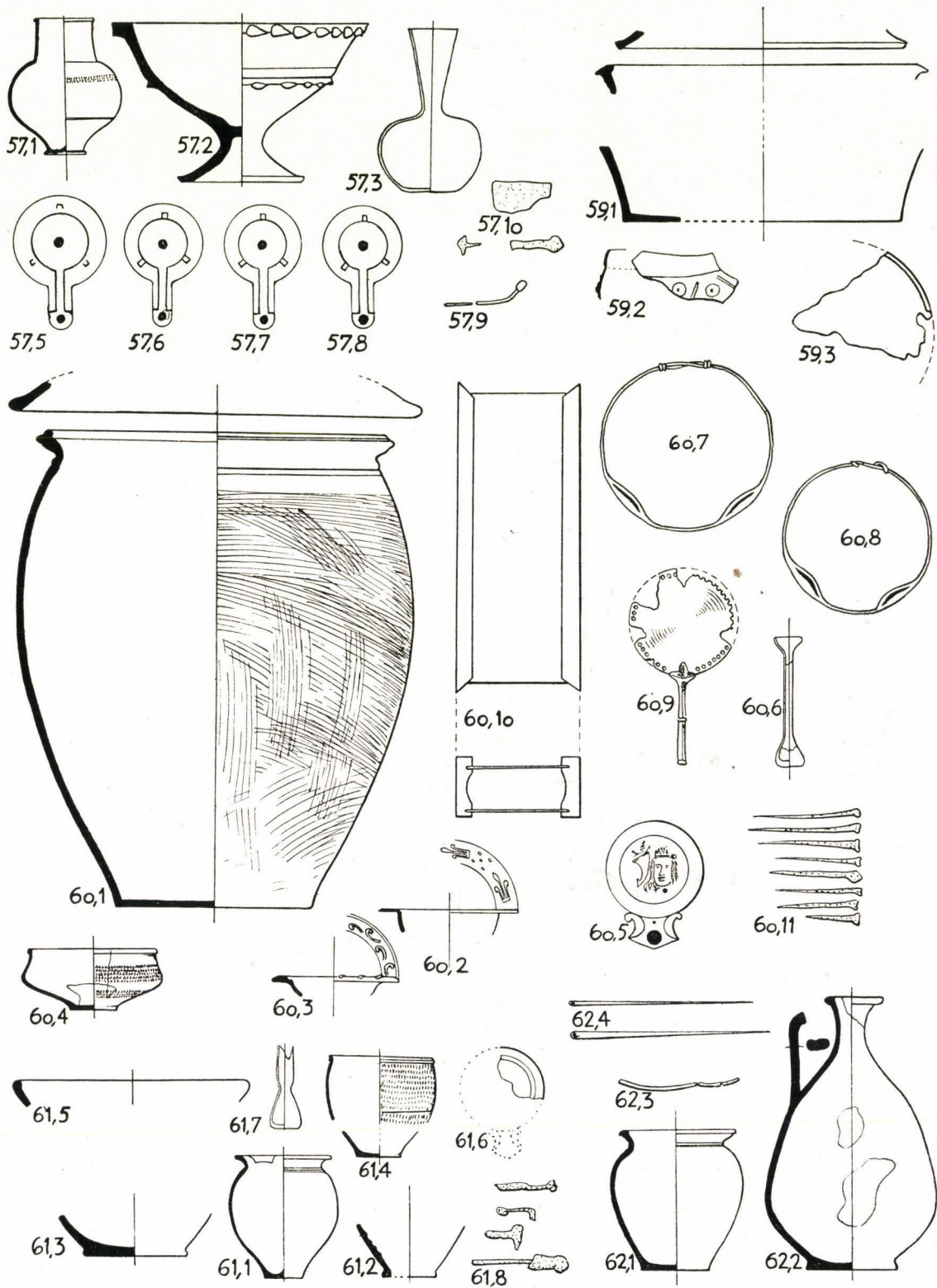

12. kép. Sírleletek, Szombathely, Hámán Kató-úti temető (i. u. I—II. sz.)

Фиг. 12. Могильные находки, Сомбатхей, могильник на улице К. Хаман (I—II в. н. э.)

Fig. 12. Mobilier funéraire, Szombathely, cimetière de la rue Hámán Kató (Ier—IIe siècles de notre ère).

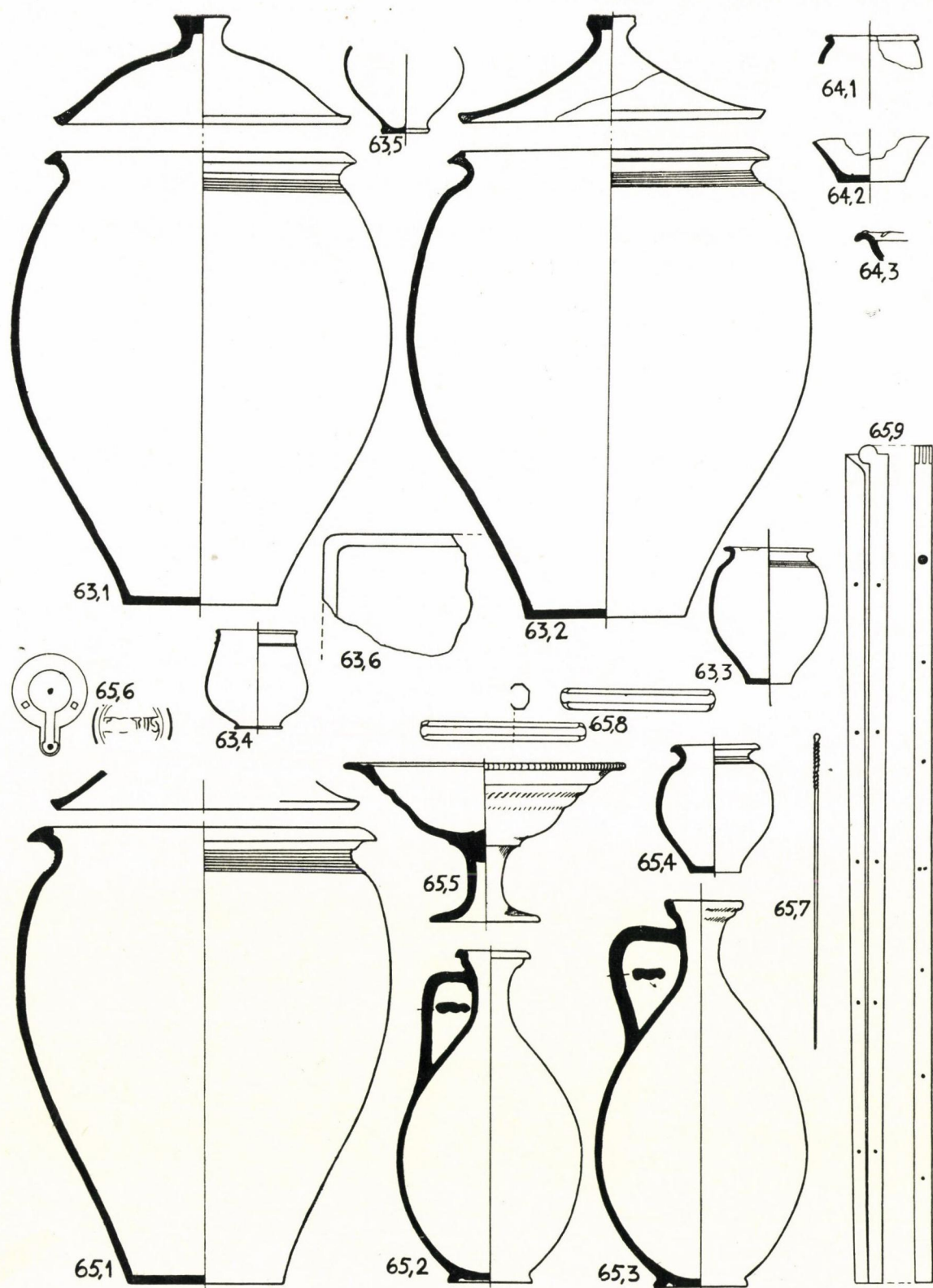

13. kép. Sírleletek. Szombathely, Hámán Kató-úti temető (i. u. I–II. sz.)

Фиг. 13. Могильные находки. Сомбатхей, могильник на улице К. Хаман (I–II в. н. э.)

Fig. 13. Mobilier funéraire. Szombathely, cimetiére de la rue Hámán Kató (Ier–IIe siècles de notre ère).

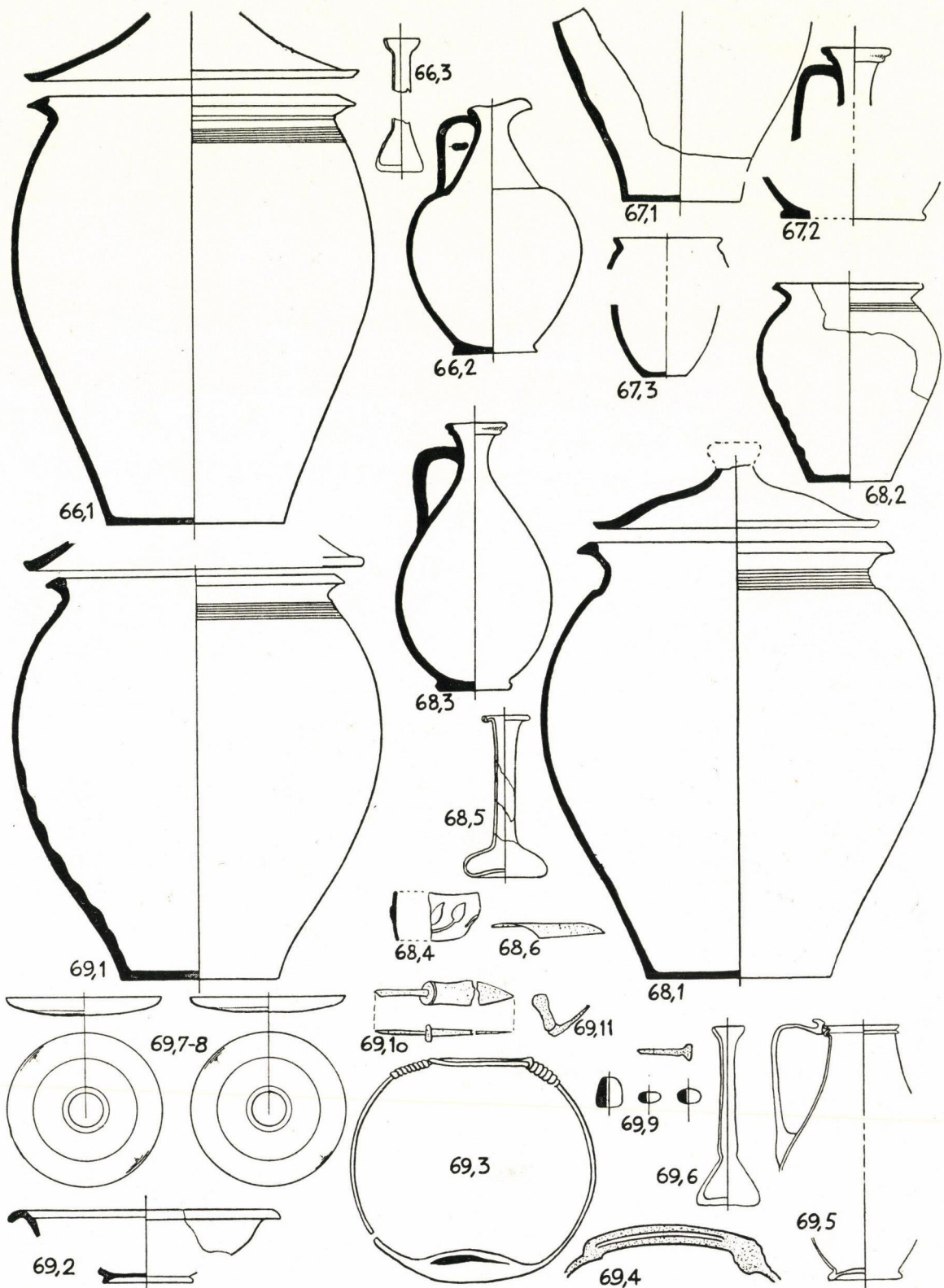

14. kép. Sírleletek. Szombathely, Hámán Kató-úti temető (i. u. I—II. sz.)

Фиг. 14. Могильные находки. Сомбатхей, могильник на улице К. Хаман (I—II в. н. э.)

Fig. 14. Mobilier funéraire. Szombathely, cimetière de la rue Hámán Kató (Ier—IIe siècles de notre ère).

15. kép. Sírletek. Szombathely, Hámán Kató-úti temető (i. u. I—II. sz.)

Фиг. 15. Могильные находки. Сомбатхей, могильник на улице К. Хаман (I—II. в. н. э.)

Fig. 15. Mobilier funéraire. Szombathely, cimetière de la rue Hámán Kató (Ier—IIe siècles de notre ère).

alakú bögrék nagyrésze, és néhány kisebb más edényforma is.

A IV. t. 2. típust (5, 6, 10, 11, 18, 26, 29, 32, 39, 44, 46, 49, 51, 52, 54, 55, 59, 63, 66, 68, sírok) temetőnkben az jellemzi, hogy az eddig ismert darabokon az általános bevéselt hullámvonal és fésült dísz teljesen hiányzik, ami a La Tène-hagyományoktól való erősebb eltávolodásra mutat. A fésülés nélküli urnatípusok inkább a tartomány északnyugati, mint déli részén terjedtek el.⁵ Tehát azok a műhelyek, melyekből a mi darabjaink kikerültek, inkább már az északi területtel (Carnuntum) tartottak kapcsolatot. Könnyen adódhatna ezért az a feltevés, hogy urnáink a temető többi urnája között viszonylag későbbiek; de a 37. és 45. sír datált fésűs-urnái (V. t. 4. típus) ennek ellene mondanak. A 39. és 54. sírokban Nerva, az 51. sírban Hadrianus pénzével kerültek elő. A típus eddigi elterjedése: Szombathely három, Sopron öt, Carnuntum kettő. A mi 22 darabunkkal a statisztika mérlege Szombathely javára billen, ami éppen óvatosságra int, hogy szűkebb területi elhatárolást adjunk. Két urnán (39, 59) a perem kátrányszerű, fényes fekete festékkel van bevonva, ami Pannoniában Emona vidékére jellemző.⁶

A IV. t. 3–4 típus (ferde, bordázott perem, fésűs dísz és hullámvonal, a perem alatt a nyakon bordázás) elterjedése eddigi leleteink alapján elsősorban Szombathely; – Carnuntum, Sopron, Keszthely–Újmajor, Győr csak egy-két darabban szerepel. A fésűs dísz a mi darabjaink is általános, a nyolc urna közül azonban négyen ezenfelül a feketére festett perem is megvan. (8, 15, 23, 60. sír). Ez talán ezeknek az urnáknak az előbbi típusnál erősebb déli kapcsolatait mutatja. Valószínű, hogy többségükben korábbiak az előbbi csoportnál. A 8., 15., 17., 19., 23., 33., 47., 60. sírokban fordul elő.

V. t. 1. Majdnem vízszintes perem, belső oldalán kiugró lépcső, a perem alatt bordázás, sima felület. A leletstatisztika Carnuntum-vidéki formának mutatja, a mi három darabunk (16., 56., 65. sír) ezt a szűkebb meghatározást is kétségessé teszi. A fésülés, hullámvonal-dísz vagy fekete perem hiányzik.

V. t. 4. Vízszintes, néha befelé lejtő perem, sima felület. Előkerült a 22., 31., 37. (Vespasianus), 45. (Hadrianus), 48. sírokból. Helyi sajátosság, Bónis anyaggyűjtésében csak szombathelyi darabok szerepelnek. A Bónisnál közölt darabokon a fésülés általános, a mi urnáink közül csak kettőn van meg, (37., 45.); ez talán szintén az északnyugat-pannoniai csoport erősebb hatását mutatja.

Az urnafedők csoportosítása nem látszott gyümölcsözőnek. A legtöbb esetben az urna anyaga elüt a fedőtől, mérete igen gyakran nem követi az urna nagyságát; úgy látszik, hogy ezeket külön sorozatokban gyártották.⁷

Korsók. A két leggyakoribb forma a Bónis XXVI, 11. és XXIV, 1. Az előbbi sima, lent hasasodó forma, egyszerű, párnás szájpereccel, az utóbbi ennél karsúbb, megnyúlt változata.

A XXVI, 11. típus (4,4; 14,3–4; 29,4; 31,4; 32,5; 37,4; 39,5; 42,1; 45,4; 47,2; 48,3; 56,2; 56,3; 62,2.) a temetőben kor szempontjából általános: Domitianus (14), Hadrianus (37), Nerva (39), Vespasianus (45).

A XXIX, 1. típus kisebb számban fordul elő. (31,3; 32,4; 34,1–2; 41,2; 53,1–2; 65,2–3.) Bónis szerint⁸ ez a megnyúlt forma már inkább a II. sz.-ra jellemző. Temetőnkben a 41. sírban Nerva pénzével fordult elő.

⁵ Bónis, V. t. anyaga.

⁶ Bónis, 12.

⁷ V. ö. Bónis, 26; Schörgendorfer 148–151 sz. E. Gose, Gefässtypen der röm. Keramik im Rheinland, 1950. 557–558. sz.

⁸ i. m. 26.

⁹ Schörgendorfer, 464–465.

¹⁰ Bónis, XXVII, 12 és XXVIII, 5.

¹¹ Bónis, i. m. 26; Ant. Hung. I, 1947, I. t. 13 és II t. 3–4, és 48. old. v. ö. Simonett, Hussner Gräbelfelder, Muralto, Passalli Grab 33,4; Liverpool unten Gr. 5,1; 11,1 stb.

¹² Schörgendorfer 188; I. sz. vége, II. sz. eleje.

Mint az előbbi két forma, úgy a kiöntős korsók sem szoríthatók szűkebb időhatárok közé. Az I–III. sz.-ban területileg is általánosak.⁹ A Bónis XXIX, 9 fent hasasodó, sima típusa a tartomány nyugati részén általános, temetőnkben a 8. sírból került elő. Gyakoribb az a kiöntős korsó, amelynek nyaka a testtől egy bemélyedéssel van elválasztva, a váll pedig vízszintes. Ez a forma a 27., 29., 66. sírokban van. A 14. sír bordázott testű korsója pontos analógia nélkül áll, de rokonformák többé-kevésbé bordázott testtel és szögletes profillal Emonából ismertek¹⁰ nagyobb számban, ezenfelül egy-egy darab Neviodunumból és Arrabonából. Temetőnk e darabja így valószínűen délnyugat-pannoniai eredetű.

Bögrék, poharak. A leggyakoribb forma az urnaalakú bögrék csoportja, keskeny, ferde szájpereccel, a perem alatt körbefutó rovátkolással. Anyaguk az urnákéval megegyező homokos szürke agyag. Ez a típus a Bónis XVIII, 27-nek felel meg, általános provinciális forma.¹¹ Temetőnkben a 14., 40., 41., 44., 48., 49., 56., 61., 62., 63., 65., 68. sírokban fordul elő, Domitianus és Nerva pénzével datálva (14. és 41. sír).¹² A 38. sír 2. sz. bögréje¹³ hasonló típus, egyebütt Keszthely-Újmajorban fordul elő.

Poetovio felé mutat a 3. sír vastagfalú, fekete bögréje.¹⁴ A 14,5 és 39,7 sz. bögrék Domitianus, illetve Nerva idejére datálva (sima perem, alatta léctag) szintén Keszthelyen vannak még,¹⁵ de Ausztria és Svájc korai temetőiben is gyakoriak.¹⁶ Poetovioiban vannak zömmel, de a tartomány nyugati részén másutt is előfordulnak a 14,6 és 37,6 bögrék (Domitianus és Hadrianus), sima peremmel, minden tagolás nélkül, néhol – így nálunk a 14. sírban – ú. n. »Rädchenverzierung«-gal.¹⁷ A többi, egy-két példányban szereplő bögreforma közül a 44,5 és 63,4 szélesszájú, pohárszerű formája (Bónis XVIII, 45–46) Poetovioiban, Keszthely-Újmajorban és Emonában, a 4,5 bögre (Bónis XVIII, 49) Emonából, az 50,1 (Bónis IX, 3) Szombathelyről ismert.

Nyugati importáru az 57. sír feketemázás edénye: Bónis XV, 13; Schörg. 215.

Az ú. n. »Faltenbecherek« a 32. és 37. sírban szintén leginkább a poetovioi darabokhoz hasonlítanak: Bónis XVII, 17–18 és Schörgendorfer 262.

Csészék. Kereskedelmi szempontból elsősorban a finom, vékonyfalú, barbotin- vagy tüzdelt díszes szürke csészék jelentősek. Északitáliai gyárak termékei, és importként jutottak ide.¹⁸ Igen változatos formákban a 2., 14., 31., 36., 37., 59., 60., 61. és 68. sírokból jöttek elő. Elterjedésük Pannónia korai temetőiben általános. Az egyes darabok analógiáit Emonától Aquincumig találjuk meg. – A 4. és 60. sírből olyan vékonyfalú de vörösfestésű kis csészék kerültek elő, melyeknek formai analógiáit eddig nem ismerem. Formájuk és festésük miatt semmiképpen sem sorolhatók a sigillaták közé. A peremen és testen azonban olyan díszítés látható, amely elárulja a csészék északitáliai eredetét; a 4,6 és 60,2 sz. csészék barbotindíszes motívumai a szürke északitáliai csészéken is megvannak.¹⁹ Ezeknek a csészéknek ismerjük egy vörösfestésű csoportját is.

Helyi készítményű, vörös anyagból készült kis csésze volt a 39. és 50. sírban. Mindkettő a nyugati tartományrésze jellemző.²⁰

Terra sigillata. Feltűnően kevés a sigillata. A 39. sír csészeje Po-vidéki forma, (Drag. 25) felrakott díszei a peremen a Po-vidéki sigillaták szokásos díszítő elemei (maszk, rozetta, delfin).²¹ Azonban mindhárom dísz igen leegyszerűsített, ami különösen a rozettánál szem-

¹³ Bónis, XVIII, 25.

¹⁴ Bónis, XVIII, 12. Pettauban Trajanusszal.

¹⁵ Bónis, XVIII, 22.

¹⁶ Schörgendorfer, 169 (I. sz. vége, Salzburgvidék); Simonett i. m. Cadra Gr. 25,2. v. ö. Bónis, Ant. Hung. i. h. II, 8.

¹⁷ Bónis, XVIII, 36.

¹⁸ Bónis, 18 skk; Ant. Hung. I, 1947, 45, 48 Schörgendorfer 173 l.

¹⁹ Bónis, XX, 45–48. és Schörgendorfer 21.

²⁰ Bónis, XIX, 51. és 56. Schörgendorfer 63.

²¹ V. ö. Ohlenroth, XXIV–XXV BRGK 1934/5, Abb. 1,5; mely közvetlen előképe lehetett a maszknak.

betűnő. Ez voltaképpen nem más, mint egy kis korong, körben hat, középen egy kerek dudorral.²² A delfin vékony, elköresült ábrázolás. A maszk alig van tagolva, vonalai épp, hogy felismerhetők. A csésze anyag szempontjából sem azonos a terra sigillatákkal. Alapanyaga világos sárgászörös, ezen erősen pattogzó, fénytelen, világoszörös festés. Ugyanilyen kivétel a keszthely-újmajori temető egy szintén Drag. 25. tálja²³. Hasonló kivételű Drag. I. tál van füzérdíszrel a soproni múzeumban. — Mindezeknek az eltérő vonásoknak ellenére csészénken »planta pedis«-ben az egyik Po-vidéki mester, Q. S. P. bélyege található.²⁴ Ennek a mesternek nagyobb számban kerültek elő termékei Pannoniában, de ezek kivitele jóval felette áll a mi darabunk minőségének. A Po-vidéki sigillaták planta pedis-es bélyegeit általában az I. szd. felső felére teszik,²⁵ a Drag. 25. formát szintén igen koraira, Claudius uralkodásáig. A mi darabunk ezzel szemben Nerva idejére van datálva, tehát az I. sz. legvégére. Mindebből még nem akarunk messzemenő következtetéseket levonni. Mindenesetre úgy látszik, hogy a Pó-vidéki sigillaták egy rosszminőségű, talán nem is Észak-Itáliában gyártott, utánzó csoportja az I. sz. végéig is forgalomban van. Hogy ez a műhely, mely elég szorosan kapcsolódik a sigillata-műhelyekhez, hol és mikor dolgozott, eggyelőre nem lehet eldönteni. Nem lehetetlen az sem, hogy maguk a Pó-vidéki mesterek gyártottak jóminőségű árujuk mellett egy rosszminőségű, festett edénycsoportot is, és ezt is ellátták mesterjelzésükkel (pl. QSP).

A 38. és 64. sír sigillata-törédei már a nyugati kereskedelem révén jutottak el hozzánk valamelyik galliai műhelyből. Meglehetősen jó sötétvörös mázú Drag. 35. törédek barbotindíszrel a peremen.²⁶ Valamelyik galliai műhely terméke a 37. sír kis törédeke is. (14. sz.).

Tálak. A díszítetlen tálakról nincs sok mondani valónk. A gömbszelet alakú, néha bekarcolt koncentrikus körökkel díszített forma²⁷ a 11., 12., 39., 49., 55. sírokból, a ferde vagy függőleges falú laposfenekű tálak²⁸ a 39., 49., 55., 61. sírokból a római korra általánosan jellemző, provinciális formák. Ugyanilyen a sigillata-formát utánzó ívelt peremű félgömbalakú tál is²⁹ a 69. sírből.

A 36. sírből előkerült háromlábú tálacska törédeke szintén csak általánosan jellemző a koracsászárkorra.³⁰ Törédekessége miatt formáját közelebbről nem tudjuk meghatározni. A két füstölőtál a 57. és 65. sírből szintén datálhatatlan forma.

A 26., 36., 56. sírből olyan tálak kerültek elő, melyeknek közepét benyomott levéldísz díszíti. Ez a díszítési technika Pannoniában igen elterjedt a II. sz. folyamán, a feldolgozás azonban inkább csak az aquincumkörtényéki anyagra szorított.³¹ Az eddigi irodalomból ismert aquincumkörtényéki benyomott díszű kerámiai anyag mintakészlete azonban több szempontból eltér a mi darabjainktól. A 26. sír lapos tálja a Po-vidéki sigillaták egy formáját (Drag. I.) utánozza, díszítése is tulajdonképpen a »planta pedis«-es bélyegek és az azokat körülvevő sugárirányú rovátkolás származéka.³²

A kis levéldísz szögletes, geometrizált formában a mesterjelzést pótolja, vagy utánozza. A tál formájának analógiáit Poetoviából ismerjük, többnyire mesterneves bélyeggel. Egy ilyen darab Szombathelyen is előkerült.³³ Tálunk már a következő lépést jelenti, mikor a mesterjelzés helyett növényi dísz jelenik meg. Az analógiákon rendszerint festés is van.

A 36. sír tálja magasfalú, öblös, kelta eredetű tálforma.³⁴ Két, mélyen benyomott, kissé leegyszerűsített, de természetű levéldíszrel. Ehhez hasonlóan valóságos, az aquincumkörtényéki anyagtól felfogásban igen eltérő levélminta pecsétlőjét találták Vindobonában.³⁵ Hasonló, de hármas csoportban elrendezett levéldíszű tálát ismeretett legutóbb Saria a Winden am See-i villából.³⁶ Rokon darabok ismertek ezenfelül a bécsi korai keramikum anyagból.³⁷ A bécsi pecsétlőn kívül az ottani gyártást néhány kemence anyaga is bizonyítja.³⁸ A mi darabunk példáiéknál felhozott levéldíszekre jellemző az, hogy a levél erezetét híven utánózzák, az erezet között a felületet néha pontokkal töltik ki.

Harmadik benyomott díszes tálunk is nyugatpannoniai eredetre mutat. (56. sír). A forma³⁹ Bécsből, Győr környékéről, Keszthely-Újmajorból és Poetoviából ismert, utóbbi helyen Trajanusszal datálva. Az egyik poetoviói darabon a benyomott levéldísz is megjelenik hármas csoportosításban. A mi darabunk díszítésének analógiáit az irodalom nem ismeri. Geometrizált felfogása azonban sokkal közelebb hozza a keletpannoniai benyomott díszű tálakhoz. Reszt mintakészletében, melyet Nagy Lajos állított össze, a pecsétek között néhány azonos felfogású van.⁴⁰ Nagyrészt értelmét veszített, geometrikus alakzatok, melyeket vonalak osztanak fel, ezek között a felületet apró vonalkázás tarkítja.⁴¹

Láthattuk, hogy a 26. sír tálja a Po-vidéki sigillaták utánzataiból ered, csoportjának korábbi darabjain még valódi mesternev is szerepel: ezek főleg Poetoviában lépnek fel. A 36. sír tálja a nyugatpannoniai, elsősorban vindobonai anyaggal rokon. Mindez a benyomott díszes kerámia korai feltűnésére mutat Nyugatpannoniában. A keletpannoniai benyomottak első csoportja, ahol a díszítést még szintén a tálak belső oldalán alkalmazzák, már nem Po-vidéki, hanem galliai sigillataformákhoz kapcsolódik, mintakészlete pedig lényegesen eltér a 26. és 36. sír táljainak levéldíszétől. Kevésbé természetű, szögletes, elstilizált. A legkorábbiak látszó darabokon is így jelenik meg, pl. egy Drag. 29. formát utánzó tabáni törédeken.⁴² Ez a törédek ugyanazt az utánzási eljárást mutatja, mint a 26. sír ennél sokkal korábbi formát utánzó darabjai: a tál közepén a mesterjegyet körülvevő sugárirányú rovátkolást lemasolják, a mesterjegy helyére pedig levéldísz nyomnak. Ennek az egyszerű, a tál közepére nyomott egy-két levéldíszes kerámia korábbi formáit Nyugat-Pannoniában is megtaláljuk. A legkorábbi nyugatpannoniai benyomottak Po-vidéki formára mennek vissza, a keletpannoniaiak délgalliaira; egyéb formáknál a kelta eredet mindkét helyen megfigyelhető. Mindez talán arra mutat, hogy a benyomott díszítés önállóan alakult ki Pannonia két különböző részén, a formákat pedig attól a területtől

²² Hasonló, szintén kopott (festett?) darabon: *E. Nowotny*, RLIÖ, XII, Fig. 29. 10.

²³ *Kuzsinszky* B., A Balatonkörtényék archeológiája, 81, 108. ábra, 2.

²⁴ *Juhász*, Die sigillaten v. Brigetio, XLVIII, 6.

²⁵ *A. Oxé*, Arretinische Reliefgefässe, 12. Juhász i. m. 5, skk.

²⁶ V. ö. *Juhász*, i. m. XXXI, 10, 15, aki ezeket a darabokat rheinzaberni gyár termékei közé sorolja, — *Nagy L.*, Laur. Aqu., II, 215. — *F. Fremersdorf*, Der. röm. Gutshof von Köln-Mungersdorf, (Röm.-Germ. Forsch. 6.) Taf. 46. Grab XVIII, 1. — *Jahrb. f. Alt.* III, 1909, 107, Fig. 5; 3, 7. — *Simonett*, i. m. Liverpool unten, Gr. 2, 5. Märki, Grab 1, 9 stb.

²⁷ *Bónis*, XXII, 3.

²⁸ *Bónis*, XXII, 1.

²⁹ *Bónis*, XXI, 39.

³⁰ *Bónis*, XXIV, t.

³¹ *Nagy L.*, Arch. Ért. 1928, 96; Az óbudai ókeresztény cella trichora a Raktár-utcában, 52; Laur. Aqu.

II, 201; Bud. Rég. XIII, 447. — *Sz. Póczi K.*, Arch. Ért. 1952, 99 skk.

³² *Bónis*, 21.

³³ *Bónis*, XXI, 19, Var. 14.

³⁴ *Bónis* 23. old., XXII, 7. *Schörgendorfer* 63. (II. sz.).

³⁵ *Jahrb. f. Alt.* V, 1911, 144 b, Fig. 39.

³⁶ *B. Saria*, Der. röm. Gutshof von Winden am See, (Burg. Forsch. 13, 1951) Taf. X, 4a, v. ö. 41. 1.

³⁷ *Jahrb. f. Alt.* III, 1909, 81, Fig. 41 d.

³⁸ *E. Nowotny*, WPZ, 1927, 130, 3 j.

³⁹ *Bónis*, XXI, 23. *Schörgendorfer* 27. (I. sz. vége).

⁴⁰ *Bpest. Története*, I, 256, 4. kép, 1, 2, 4.

⁴¹ Ez az eljárás jól megfigyelhető a *Nagy L.*, Cella trichora 53, 31. ábra, jobbra fent közölt darabon.

⁴² *Bp. Rég.* XIII, 1943, 450, 5, kép. — *Bp. Tört.* I, XLII. t.

kölcsönözték, amellyel szorosabb kapcsolataik voltak. Az 56. sír tájának »keletpannoniai« stílusa talán már a tartomány két részén külön-külön megindult benyomasos technika későbbi összeolvadását mutatja.

Mécesek. A volutás és firmamécesek temetőnkben egyaránt előfordulnak, időbeli különbség nincsen közöttük. Volutás méces a 14. sírban Domitianus, firmaméces a 45. sírban Vespasianus, a 37. és 51. sírban Hadrianus pénzével fordult elő. A 4. és 38. sírban mindkét féle méces megvolt.

Volutás méceseink ábrázolásainak számos analógiája van, Iványi rájuk vonatkozó adatgyűjtését az egyes daraboknál idéztük. Itt elegendő arra rámutatni, hogy ezek a típusok Pannonia egész területéről ismertek, egyes daraboknál távoli provinciákban is vannak megfelelőik.⁴³ Valószínű, hogy ezek a sablonos ábrázolások⁴⁴ közös északitáliai centrumokra mennek vissza, annál is inkább, mivel használatuk általában Hadrianus idejéig szűnik meg, tehát megszűnésük mintegy a tömeges északitáliai import végleges kiszorulását zárja le. A volutás mécesek többnyire a gazdag sírokból valók (4., 14., 29., 36., 38., 60., 61.), azokból, amelyekben az egyéb északitáliai áru is megvan.

Firmaméceseink legnagyobb része bélyeges. Két csoportra oszthatók, a zárt diszkuszú (Iványi XV. típus) és a nyitott diszkuszú (Iványi XVII.) csoportra. Az előbbi csoport Trajanusig van használatban,⁴⁵ az utóbbi sokáig használt forma. A zárt diszkuszú csoport két darabbal van képviselve, mindkettő igen jó kidolgozású, éles vonalú, bélyegeik tiszták, arányosak (4,8 és 16,3). Azonban a másik csoport, rendszerint rosszabb kidolgozással, időben együtt fut az előbbivel. A bélyegek összetevése az Iványi által közölt nagyszámú bélyegváltozatokkal nem bizonyult megbízhatónak. Nem érdekelten azonban az, hogy pl. a 4. sír lombdíszes Fortis-bélyegének egyetlen analógiája szintén Szombathelyről való (Iványi 1334 sz.). A firmaméceseket nyilvánvalóan helyben készíthették. De a pozitív, tömör ösmintát⁴⁶ könnyen szállíthatták egyik műhelyből a másikba, ezért a bélyeg típusok egyezéséből műhelyre következtetni bizonytalan lenne.

Karperecek. A 14., 60., 69. sírból előkerült karperecek még nem ismertek a pannoniai leletanyag irodalmában. Bizonyos fokig rokon az ú. n. erszényes karperecekkel,⁴⁷ azonban a kiöblösödés csak dekoratív jellegű, míg azoknál használati szerepe van. Nagyságuk miatt ezeket az erszényes karpereceket más (öltött) eljárással készítették, míg a mi darabjaink tulajdonképpen sima bronzhuzalból laposra kalapálás és összehajlítás, felpödrés útján készültek. Azonban az erszényes karpereceknél is megtaláljuk néhány esetben az egymásracsavart végű záródást, ami a mi darabjainkra jellemző.⁴⁸ Ez az egyszerű összekapcsolás a vaskori anyagban gyakori.⁴⁹

Múzeumaink kiadatlan anyagában több hasonló, sajnos, szórványdarabot sikerült találni, ezek némileg pontosabb meghatározást engednek meg.

1. A soproni múzeumban 51.515,1 és 51.516,1 sz. alatt két, a mienkhez mindenben hasonló karperec, lelőhelyük Sopron—Bécsidomb, 1888. Ezzel kapcsolatban Nováki Gyula közölte velem a következőt: »1888-ban volt ásatás a bécsidombi kelta temetőben, de az erről szóló tudósítás ezeket a darabokat nem említi. (Arch. Ért. 1889., 357—366.) A Bécsi-dombon viszont a kelta temetőtől néhány száz méterre van a római temető és az amphitheatrum, tehát a »Bécsi-domb« lelőhely lehet a kelta, vagy a római temető is.«

2. A soproni Múzeum egy másik darabja bronzból a Balfi-utcából került elő, ez a terület római temető.

3. Egy soproni magángyűjteményben egy bronz és egy vaspéldány.

4. A győri múzeumban egy bronzpéldány az I—II. sz.-i Győr—Homokgödri temetőből.

5. A Nemzeti Múzeumban 20/1952., 5. sz. alatt vasból, Szentjakabfáról, üvegurnás, kóládás sírból. (Zala m.).

6. U. ott 142/1895,25. sz. alatt vasból. A karperec két vége nyitott, sima, egymás mellé futó. Lelelőhely Törökbalint. Mellette ú. n. erősprofilú egygombos fibulák.

7. Fischamendről talán ilyen karperec van közölve: RLÍÓ IV, 1903, 50, Fig. 22.

Az elterjedés az egy törökbálinti kivételével Pannonia nyugati felére szorítkozik. A mi darabjaink, a győri és a szentjakabfai alapján az I—II. sz.-ra tehetjük korukat. Gyökerét az őslakosság körében kell keresnünk, technikailag pl. erős rokonságot mutat az ú. n. csónak-fibulákkal. Feltűnő azonban, hogy temetőnkben éppen a gazdagabb sírokból került elő; a koracsászárkori romanizált őslakosság felső rétege használhatta.

Ritus. Az urnasírok legegyszerűbb formája az, mikor az égett csontokkal teli urnát a kerek sírgödörben kevés melléklettel, vagy melléklet nélkül helyezik el. Ilyen sír az 5., 11., 22., 26., 33., 43., 46., 59. A 22. sír kivételével mind a Bónis IV, 2 urnatípus fordul elő bennük. Sokkal gazdagabbak azok az urnasírok, melyek téglával vannak körülveve. Ezekben az összes urnatípusok előfordulnak (12., 31., 32., 37., 39., 63. sír).

Szegényebbek azok az urnasírok is, (6., 7., 8., 15., 16., 18., 19., 23., 27., 29., 54., 67.), ahol az urna köré a máglya hamvai is le vannak szórva, rendszerint köralakban. Ennél a ritusnál a gazdagabb sírok szintén téglával vannak körülveve (44., 49., 51., 52., 55., 66., 68.).

A sírok egyik csoportjánál a sírgödör erősen át volt égvé. Ezeket a leírásban, mint »helyben égetett« sírokat említettük. Mivel ezek között is több urnasír volt, az égett csontokat pedig nem válogathatták ki az izzó, frissen leszórt máglyahamuból, valószínű, hogy a sírgödör a hamu beleszórása után hosszabb ideig nyitva állt és később tették csak bele az urnát. Ezek a helyben égetett urnasírok a leggazdagabbak közé tartoznak (4., 21., 40., 45., 47., 48., 56., 60., 65., 69. sír).

Az urna nélküli sírok hasonlóan csoportosíthatók. Az 1., 2., 3., 50. síroknál a gödörbe szórt hamu és égett csontok közé rakták a mellékleteket. Ezek is a szegényebbek közé tartoznak. A helyben égetett sírok itt is gazdagabbak (20., 42., 61., 64.), szintén gazdagok a szórt hamvas sírok közül a téglások is (9., 30., 36., 41., 53., 57., 62.).

Öt sírban a máglyáról kiválogatott csontokat nem urnába tették, hanem a téglákkal körülvevett mellékletek közé rakták le: 14., 27., 28., 34., 35. sírok.

A csontvázaz sírok egy kivételével teljesen mellékletnélküliek. Ezek a 13., 24., 25. sírok. Valószínű, hogy egykorúak a többi, égetett sírral. A 38. sír szintén alig lehet későbbi a temető átlagos koránál. E sír nagy, vázaalakú edénye már a II. szd. közepére tehető. Alakja és díszítésmódja ugyan némileg rokon a korábbi keramikus anyagban is megtalálható vázákkal,⁵⁰ de a fényes máz helyett világosabb, fénytelen festés van rajta. Hasonló kerámia került elő nagy számban a brigetioi ú. n. Gerhát-fazekastelepen. Schörgendorfer a vele rokonformákat a II—III. sz.-ra teszi.⁵¹ A váza mellett azonban a sír többi tárgya teljesen megegyezik a temető anyagával (volutás méces, bőgrék stb.), ezért az időbeli különbség nem jelentős. Az aquincumi Bécsi-úti 82. sz. temetőnél a csontvázaz sírok hasonlóan egykorúak, vagy alig későbbiek⁵² az égetett síroknál. Mivel a

⁴³ Az Iványi V. t. 9 típus elterjedésére v. ö. az ott idézett Loeschkén kívül R. Knorr, Germania, XIX, 1935, 143, Abb. 4. Brusin, Gli Scavi di Aquileia, 1934, Fig. 75, 1.

⁴⁴ A 4. sírből való darab még 11-szer, a 38. síré még kilencszer, a 60. síré ötször fordul elő Pannoniából, Iványi anyaggyűjtésében.

⁴⁵ Iványi, 16.

⁴⁶ Germania, XIX, 1935, 27 skk.

⁴⁷ M. André-Evelin, Germania, XX, 1936, 104 skk.

⁴⁸ L. pl. a Germania i. h. kérdőjellel közölt győri darabot, Taf. 26, 2. Ezt Hampel a Bud. Rég. IV, 65, 5. sz. alatt kelta tárgyakkal együtt közölte.

⁴⁹ Radnóti A., Folia Arch. HI—IV, 102 skk. Hettner, Drei Tempelbezirke im Treverlande, Sp. 28, n. 69.

⁵⁰ Bónis, XXXVIII, XLII. t.

⁵¹ i. m. 324, 425 sz. — A forma kelta eredetű, v. ö. Arch. Ért. 1942, 170, 2. kép. 2. sz.

⁵² Bónis, Ant. Hung. I, 1947, 48.

keltáknál a csontvázas temetkezés az eredeti rítus, melyet együtt használnak később is az égetéssel, és még a La Tène-kor végén is előfordul szórványosan,⁵³ temetők csontvázsírjait is bennszülöttek temetkezésének tarthatjuk. A mellékletek hiánya talán arra mutat, hogy a város legszegényebb rétegében az őslakosság is képviselve volt.

A rítussal kapcsolatban kell szólnunk a nagy számban előkerült vasszegekről. Ha rítus szerinti statisztikát állítunk fel, megfigyelhető, hogy három kivétellel azokban a sírokban voltak, melyekbe a máglya hamuja is belekerült. Mind hosszabb, vastag szegek, melyek nem tartozhattak fa sírládaéhoz, hanem inkább a máglya, vagy a halotttégetéskor alkalmazott más faszervezet összetételének használták. Nem szükséges talán olyan messzemenő következtetéseket levonni, mint A. Barb teszi,⁵⁴ aki szerint a halottnak a máglyára való odaszögezéséről van szó.

Temetők kora. A tizenkét érem közül csak hetet vehetünk figyelembe, a többi felismerhetetlen. A legkorábbi Vespasianusé, de igen kopott állapotban. Valószínűleg jóval később került a sírba. A következő egy jó állapotú Domitianus, i. u. 85-ből. A két évig uralkodó Nerva meglepően sok, három darabbal szerepel, Hadrianus csak kettővel. Feltűnő, hogy Trajanus érme nem fordul elő. Nálunk, mivel a temető igen kis részéről van csak szó, lehet ez véletlen is, de ugyanez a helyzet Carnuntumban is, ahol Nerva, Trajanusszal szemben szintén aránytalanul erősebben van képviselve.⁵⁵ A kerámiai és egyéb anyag a temető datálására nem ad a pénzeknél pontosabb időhatárokat. Mint láttuk, az I. sz. végére és a II. sz. elejére egyaránt jellemző formák ezek, az analógiák között pedig igen kevés a hiteles, datált leletből származó darab. A pénzzel datált és datálatlan sírok anyagának összevetése teljesen egységes, korban megegyező kerámiát mutat. A temető korát kb. 85–140 közé helyezhetjük, a többség azonban a Nerva utáni időkre esik.

Ez az időszak az, amikor az északitáliai exportot általában kiszorítja a nyugati. Temetőkben az északitáliai áruk közül a temető egész idejéből megvannak a vékonyfalú, barbotin- vagy tűzdeltdiszkes csészék. Ezek Itáliából a II. sz. folyamán is tovább jönnek be Pannoniába.⁵⁶ Ugyanígy a volutás mécesek is. Viszont itáliai jellegű sigillata csak a 39. sírban volt, de mint láttuk, ez sem sorolható teljesen egyértelműen az itáliai gyártmányok közé. A sigillata-import Itáliából korábban megszűnt, hamarabb átadta helyét a nyugati árunak, mint az egyéb importáru. A 37., 38., 64. sírok sigillatái már galliai gyárakból valók. Északitáliai eredetűek a borostyánékszerek, az üvegek is. A kölni üveggyárak csak a II. sz. közepén indulnak virágzásnak, Aquileia üvegexportja viszont ezután sem áll meg. Üvegeink vagy az Aquileia jellemező kékeszínűek, vagy egy-két esetben fehérek. Az üvegművészet temetkezés szokása (12. sír) nálunk szintén aquileiai eredetű. Az üvegek szétválasztását azonban nem kíséreltük meg.⁵⁷

A sigillatákon kívül kevés olyan tárgy van, melyet szintén nyugati importnak tekinthetünk. Ilyen az 57. sír feketemázás bögréje, ilyenek az orvosi kések. Savaria erősebben be volt kapcsolva abba az Aquileiából kiinduló kereskedelmi hálózatba, mely az I. sz. folyamán Pannoniába az árut továbbította. A nyugati áruk viszonylagos retardációja ezzel magyarázható, bár a rajnai kereskedők megjelenését Savariában is nyomon tudjuk követni.⁵⁸

A kerámia legnagyobb része helyi, tartományi fazekasműhelyekből került ki. Már előbb, az egyes edénytípusok tárgyalásánál kitént az, hogy edényeink analógiái majdnem kizárólag Nyugat-Pannonia területéről valók. A legdélebbi hely, ahonnan főleg a korai savariai fazekasműhelyek kaphattak ösztöztést, Emona. Ebből a városból már Claudius uralkodása alatt telepések jöttek Savariába,⁵⁹ ezek ittléte erős kapcsolatot jelentett a két város között. Temetőkben, mely Claudiusnál jóval későbbi, még megvan ennek az emonai kapcsolatnak a nyoma: pl. a 14. sír bordázott korsóját származtathatjuk onnan. Az urnaperemek fényes fekete festése Pannoniában szintén Emona környékén szokásos leginkább.⁶⁰

Emona mellett számos analógiát Poetovio temetői nyújtottak. Az e két várossal való kapcsolat azonban elhalványul azzal a rokonsággal szemben, mely temetőkben Északnyugat-Pannonia felé nyilvánul meg. Urnánk mutatják ezt különösen; az analógiák majdnem kivétel nélkül erről a vidékről valók. Az anyag kis mennyisége miatt egyelőre ezen a körön belül a formákat helyhez nem igen lehet kötni. De ez nem is szükséges, mert az egyszerű kerámia nagyrésze helyben készült, különösen olyan nagyobb város, mint Savaria esetében. Az elkülönülés mindössze azt bizonyítja, hogy az I. sz. végén a helyi fazekasság elszakad a délpannoniai hatáskortól és önálló jelleget alakít ki. Savariában ez a jelleg úgy nyilvánul meg, hogy forma tekintetében az északi kerámiához közel áll, de díszítésben sok kapcsolata van Dél-Pannoniával.

Helyi készítmény az összes firmaméces, tál, bögre. Ezek nagyrésze térben és időben többé-kevésbé általános provinciális forma, a II. szd. elején Pannonia egész területén megindult romanizáció és egységesedés eredménye.

Az északnyugati csoport kialakulása e vidék történeti fejlődésével párhuzamos. Carnuntum, a borostyánút átkelőhelye hatalmas lépésekkel fejlődik az I. sz. folyamán, egyre több kereskedő jelenik meg a canabaeben, és a légióstábor kőbeépítkezésével egyidőben, már az I. sz.-ban megépül a tábortól délnyugatra a nagy fórum is.⁶¹ A carnuntumi légio Savariába telepített veteránjai visszaszivárogtak Carnuntumba,⁶² mert ott jobban gyümölcsözőtethették az elbocsátáskor kapott összegeket. Carnuntum fellendülésével Savaria is a limes felé fordul. Mikor a nyugati kereskedelem dunai víziútja kialakult, a borostyánút mentén fekvő városok némileg háttérbe szorultak a limesmentiekkel szemben. Nem véletlen az, hogy Scarbantia feliratos anyaga szinte teljes egészében az I. sz.-ból való, és Savaria feliratos emlékei is meggyérülnek a II. sz. folyamán.

A karperecek kivételével a temető anyagában az őslakosság hatása egyáltalán nem tükröződik, viszont az e korból való belsopannoniai anyag még nagyrészt a La Tène-hagyományokon épül fel: ebben az időben a romanizmus még csak kevés, városias helyre szorított. A karperecek még azt is mutatják, hogy Savaria lakosságában ekkor már a teljesen romanizált őslakosság is kezd szerepet játszani, az őslakoságnak a legmagasabb rétege azonban a leletanyagban már alig ismerhető fel. Mint itt is látható volt, a tiszta római jellegű sírban egyedül a karperec mutatott őslakos jelenlétére. Az őslakosság legfelsőbb rétege mindenben felvette a római élet külső formáit, még akkor is, ha római polgárjoga nem volt. Közismert emlék *Quartus Adnamati filius* sírköve, az ikreket szoptató farkassal, timpanonos, rozettás kiképzéssel.⁶³ Savariában olyan »barbáros» síremlékeket,

⁵³ v. ö. W. Schmid, JÖAI, XXV, 1929, Bbl. 138. — Hunyady, A kelták a Kárpátmedencében, 1944, 149 skk.

⁵⁴ JÖAI, XXXVII, (1950), 198 skk.

⁵⁵ v. ö. G. Elmer összeállítását, Num. Ztschr. XXVI, 1933, 62.

⁵⁶ Bónis, i. m. 20 skk.

⁵⁷ Fremersdorf F. egy közleménye rávilágít az egyszerűbb üvegáruk eredetének bizonytalanságára. Laur, Aqu., I. 170 skk. Ha itt az üvegeket aquileiai eredetűnek tartjuk, ez csak az egyéb anyag jellegéből levont következtetés megállapítás.

⁵⁸ CIL III. 4153.

⁵⁹ CIL III 4196, és B. Saria, Pannonia, I, 1935, 171 skk.

⁶⁰ Bónis, i. m. 8.

⁶¹ Acta Arch. ASH. III (1953), 182.

⁶² ifj. Alföldi A., Arch. Ért. 1943, 71 skk.

⁶³ CIL III 10895. Egy kiadatlan sírkő a szombat-helyi múzeumban több szempontból is érdekes. (Paulovics, Lapidarium Savariense, 1943, 22.). A korai, medailonba foglalt sírkövek típusához tartozik, a halott pedig peregrinus jogú, *Atta Bataionis f. negotiator*. Foglalkozása egyben rávilágít a Savariában élő romanizált őslakosok osztályhelyzetére is.

mint a Dunakönyvekben,⁶⁴ nem állítottak. A korai sírkövek legtöbbje a pannonai légióistáborok mellett egykori egyszerű, timpanonos típust követi.⁶⁵ A barbárneves — igen kisszámú — sírkő stílusa, kivitele ugyanaz, mint a rómaiaké.

Azonban Savariában az őslakosságnak igen kis szerepe volt. Az eddig ismert decuriók közül egy sem kapta polgárjogát Claudiustól, a város alapítójától, vagy egy későbbi császártól. A lakosság zömét az ide telepített veteránok és a kereskedők, iparosok képezték. Hogy a város colonia-rangra való emelése dedukcióval járt-e együtt,⁶⁶ nem lehet eldönteni, azonban feltűnően gyakori⁶⁷ veteránok sírkövén a »deductus e. Cl. S.« A város a korai veteránkoloniák sorába tartozik, ennek megfelelően a decuriók között is sok veterán van.⁶⁸ A két bronzveretes vastórt a 44., és 55. sírból szintén veteránnak tulajdoníthatjuk.

Az ide telepített veteránok már a huszonötévi szolgálat alatt annyira átformálódtak, hogy amit magukkal hoztak, az csak az általános birodalmi romanizmus volt. A kereskedők — leginkább Észak-Itáliából, mint az aquileiai Barbius-ház egy tagja⁶⁹ — hazájuk áruinak közvetítői és meghonosítói voltak, és csak azt a színt erősítették, mely temetőnk importanyagában is megmutatkozott. Ugyanez áll arra a kevés nyugati kereskedőre is, aki Savariában vert gyökeret. A veteránok között már az I. sz.-ban is sok délgalliai eredetű volt, egyet a II. sz. elejéről névszerint ismerünk Savariá-

ban,⁷⁰ de ezek is csak az egységes római kultúrát képviselték. A városba bekerült őslakosság pedig szintén, mint láttuk, az őslakosok leginkább rómaiává vált részéből került ki. Savariának nem volt az eddigi jelek szerint jelentős őslakos előzménye, kialakulása már a római hódítás utáni időkre esik. Iparát és egész kultúráját az ide települt, vegyes eredetű, de egységes romanizációjú népesség alakította ki, abból a régebbi és mélyebben romanizált kultúrából, mely Itáliában, Dél-Galliában volt otthonos. Savariának ez az egységesebb rómaisága mélyebb gyökerekből táplálkozott, mint a későbbi pannonai városoké a limes mentén. Ezekhez a városokhoz képest Savaria patinás, »italikus« helynek számított. Ez nemcsak a kőfaragás nívójában, a nevekben stb. tűnik ki, de a város egyéb emlékeinek monumentalitásából is. Pannonia kevés városából került elő annyi drága importáru, ékszer, életnagyságú szobortörödek, mint innen.

Megjegyzés a temetőterképhez. (16. kép.)

Mivel a leletmentés csak arra a területre korlátozódott, ahol az építkezés miatt földmunka folyt, a sírok közötti részek mind feltáratlanok. Az átkutatott terület csak a sírok közvetlen környéke. A sírritusokat a rajzon a következőképp különböztettük meg: kettős körök = urnák, vonalkázott foltok = szórt hamvas sír, ugyanez vastagon keretézve = helyben égetett sír. A téglasíroknál a téglák helyzetét adtuk vissza.

Mócsy András

FRÜHRÖMISCHE GRÄBER IN SAVARIA (SZOMBATHELY)

(Auszug)

Die Gräber kamen im nördlichen Teil von Savaria (Szombathely), in der Nähe der nach Scarbantia (Sopron) führenden römischen Strasse im Laufe der Bautätigkeit zum Vorschein. Auf der Karte des Gräberfeldes wurde der Ritus der Gräber folgendermassen bezeichnet: Doppelring: Urnengräber; straffierter Fleck: Brandgräber mit niedergestreuter Asche; straffierter Fleck in dickem Rahmen: Brandgräber mit ausgebrannter Grube; bei den mit Ziegeln umgrenzten Gräbern wurde die Lage der Ziegel wiedergegeben. Die Grabbeigaben wurden auf den Abbildungen (1—15) grabweise gruppiert, die erste Zahl bezeichnet die Nummer des Grabes. Die Gegenstände wurden im allgemeinen im Verhältnis 1:4 dargestellt, ausgenommen sämtliche Sigillata-, Lampen- und Schlüssel-Stempel, sowie die Nummern 4,9; 6,12; 14,12—13; 44,6—8; 51,9—10; 55,11—12; 60,7—8,10; 65,7—8; 69,3—4. Der Massstab bei den aufgezählten Nummern beträgt 1:2. Der Bronzepegel Nr. 9 des 65. Grabes wurde in natürlicher Grösse abgebildet.

Unter den bestimmaren Münzen stammt die früheste von Vespasianus, doch befindet sie sich in einem sehr abgenutzten Zustand. Sie gelangte vermutlich bedeutend später in das Grab. Die nächste Münze ist eine von Domitianus, in gutem Zustand, aus dem Jahre 85 n. u. Z. Nerva, der nur zwei Jahre regierte, kommt mit überraschend viel, mit drei Münzen, Hadrianus mit deren drei vor. Auffallenderweise ist Trajanus nicht vertreten. Bei uns kann das, da es sich nur um einen recht kleinen Teil des Gräberfeldes handelt, auch auf einem Zufall beruhen, doch genau so verhält es sich in Carnuntum, wo Nerva dem Trajanus gegenüber ebenfalls unverhältnismässig stärker vertreten ist.⁵⁵ Das keramische und anderweitige Material bietet zur Datierung des Gräberfeldes keine genauere Grundlage, als die Münzen. Es handelt sich um für das Ende des I. und für den Anfang des II. Jahrhunderts in gleichem Masse charakteristische Formen, unter den Analogien hingegen gibt es nur wenige Stücke, die aus authentisch

beglaubigten und sicheren Funden stammen. Der Vergleich des Materials der mit Münzen datierten und undatierten Gräber zeigt eine vollkommen einheitliche, in der Zeit übereinstimmende Keramik. Das Gräberfeld ist der Zeit nach ungefähr auf die Jahre zwischen 85—140 zu verlegen, der grösste Teil der Gräber fällt jedoch in die Zeit nach Nerva.

Es ist dies jene Periode, in welcher der norditalische Export im allgemeinen von dem westlichen verdrängt wird. In unserem Gräberfeld sind aus der ganzen Zeit desselben von den norditalischen Waren die dünnwandigen Schalen mit Barbotine- und Rädchenverzierung vorhanden. Diese gelangen im Laufe des II. Jahrhunderts auch weiterhin aus Italien nach Pannonien.⁵⁶ Dasselbe bezieht sich auch auf die Volutenlampen. Hingegen kam padanische Sigillata nur im 39. Grab zum Vorschein, doch kann diese infolge ihrer minderen Qualität nicht einstimmig zu den italischen Fabrikaten gezählt werden. Der Sigillata-Import aus Italien hörte früher auf und räumte vor den westlichen Waren schneller das Feld, als die anderen Importwaren. Die Sigillata aus den Gräbern 37, 38, 64 stammen bereits aus gallischen Werkstätten. Norditalischen Ursprungs sind auch die Schmuckstücke aus Bernstein und die Gläser. Der Aufschwung der Glasfabriken in Köln beginnt erst Mitte des II. Jahrhunderts, während der Glasexport von Aquileia auch nach diesem Zeitpunkt nicht aufhört. Unsere Gläser haben entweder die für Aquileia charakteristische bläuliche oder in ganz wenigen Fällen weisse Farbe. Die Sitte der Bestattung in Glasurnen ist bei uns ebenfalls aquileiischen Ursprungs.

Ausser den Sigillaten gibt es nur wenige Gegenstände, die ebenfalls als westlicher Import gelten können. Ein solcher Gegenstand ist der schwarz glasierte Becher aus dem Grab 57, hierher gehören auch die ärztlichen Messer. Savaria war ziemlich intensiv in das von Aquileia ausgehende Handelssystem eingeschaltet, welchem im Laufe des I. Jahrhunderts die Aufgabe oblag, die Waren nach Pannonien weiterzuleiten. Damit ist der verhältnis-

⁶⁴ L. pl. Nagy L., Laur. Aqu. II, 232 skk.

⁶⁵ A. Schober, Die römische Grabsteine von Noricum und Pannonien, (1924), 25, 26, 70, 71, sz. v. ö. Hoffüller-Saria, Antike Inschriften aus Jugoslawien, 1938, passim; és RLIÖ XVII, 76 skk; XVIII, 33 skk.

⁶⁶ *ifj. Alföldi A.* szerint, aki legutóbb foglalkozott

ezzel a kérdéssel, nem járt (Arch. Ért. 1943, 71 skk).

⁶⁷ CIL III 10921, 11223; Annales Savarienses III, 98, 5. sz. stb.

⁶⁸ CIL III, 4183, 4191, 11223.

⁶⁹ CIL III 4156.

⁷⁰ CIL III 11223.

mässige Rückgang der westlichen Waren zu erklären, obwohl das Erscheinen der Kaufleute aus der Rhein-egend in Savaria ebenfalls zu beobachten war.⁵⁸

Der grösste Teil des keramischen Materials stammte aus lokalen, provinziellen Töpferwerkstätten. Schon bei den einzelnen Gefässtypen stellte es sich heraus, dass die Analogien unserer Gefässe fast ausnahmslos auf dem Gebiete von Westpannonien zu finden sind. Emona war der südlichste Punkt, von wo aus hauptsächlich die frühen Töpferwerkstätten von Savaria gewisse Anregungen erhalten haben dürften. Die ersten Siedler aus Emona erschienen bereits unter Claudius in Savaria⁵⁹ und ihr hiesiger Aufenthalt bedeutete eine feste Bindung zwischen den beiden Städten. In unserem Gräberfeld, das aus einer viel späteren Zeit, als die des Claudius, stammt, sind noch die Spuren dieser Verbindung zu finden: der gerippte Krug aus dem Grab 14 kann von dort abgeleitet werden. Die glänzende schwarze Bemalung der Urnenränder war in Pannonien ebenfalls in der Gegend von Emona am meisten gebräuchlich.

Neben Emona wurden zahlreiche Analogien in Poetovio gefunden. Doch die Verbindung mit Emona und Poetovio wird fast bedeutungslos im Vergleich zu jener Verwandtschaft, die in unserem Gräberfeld im Zusammenhang mit Nordwestpannonien zutage tritt. Besonders in den Urnen kommt das zum Ausdruck. Die Analogien stammen fast ausnahmslos von dieser Gegend. Die Separierung findet in dem Umstand ihre Bestätigung, dass sich das lokale Töpferhandwerk am Ende des I. Jahrhunderts von allen südpannonischen Einflüssen befreit und selbständigen Charakter gewinnt. Dieser selbständige Charakter äussert sich in Savaria darin, dass in Bezug auf Form die nördliche Keramik Einfluss ausübt, doch in Bezug auf Verzierungen die Verbindung mit Südpannonien noch intensiv ist.

Die Ausbildung der nordwestlichen Gruppe erfolgt gleichzeitig mit der historischen Entwicklung dieser Gegend. Carnuntum, die Übergangsstelle der Bernsteinstrasse, entwickelt sich im Laufe des I. Jahrhunderts mit gewaltigen Schritten. Immer mehr Kaufleute erscheinen in der Canabae und gleichzeitig mit der Errichtung des Steinlagers der Legion, entsteht bereits im ersten Jahrhundert südwestlich vom Lager auch das grosse Forum.⁶¹ Die in Savaria angesiedelten Veteranen der Legion von Carnuntum kehren allmählich nach Carnuntum zurück,⁶² denn dort konnten sie die beim Abschied erhaltenen Geldsummen gewinnbringender verwerten. Mit dem Aufschwung von Carnuntum lenkt auch Savaria seine Aufmerksamkeit dem Limes zu. Nachdem sich der Donauweg des westlichen Handelsverkehrs ausgebildet hatte, werden die entlang der Bernsteinstrasse liegenden Städte den Limesstädten gegenüber ein wenig in den Hintergrund gedrängt. Es ist kein Zufall, dass das Inschriftmaterial von Scarbantia fast zur Gänze aus dem I. Jahrhundert stammt und auch die Inschrift-Denk-mäler von Savaria werden im Laufe des II. Jahrhunderts immer seltener.

Mit Ausnahme der Armringe (Gräber 14., 60. und 69) tritt der Einfluss der Urbevölkerung im Material der Gräberfelder überhaupt nicht in Erscheinung, hingegen bewahrt das aus dieser Zeit stammende innerpannonische Material zum grössten Teile die Traditionen der La Tène-Zeit. Zu dieser Zeit beschränkte sich die Romanisierung erst nur noch auf wenige städtische Plätze. Die Armringe weisen auch darauf hin, dass in der Einwohnerschaft von Savaria damals schon die bereits völlig romanisierte Urbevölkerung eine Rolle zu spielen beginnt, doch ist diese oberste Schichte der Urbevölkerung

schafft im Fundmaterial kaum mehr zu erkennen. Wie auch hier zu sehen war, deutete in dem Grab rein römischen Charakters einzig allein der Armring auf die Anwesenheit der Urbevölkerung. Die oberste Schichte der Urbevölkerung nahm in jeder Hinsicht die äusseren Formen des römischen Lebens an, selbst auch dann, wenn sie nicht über das römische Bürgerrecht verfügte. Allgemein bekannt ist das Grabmal des Quartus Adnamati filius, mit der die Zwillinge nährenden Wölfin, mit Tympanon- und Rosettenausbildung.⁶³ In Savaria wurden keine solche »barbarische« Grabdenkmäler gestellt, wie im Donauknie.⁶⁴ Die meisten frühen Grabsteine in Savaria folgen dem Beispiel des einfachen Typus mit Tympanon.⁶⁵ Stil und Ausführung der wenigen Grabsteine von Barbaren stimmen mit denen der Römer überein.

In Savaria spielte jedoch die Urbevölkerung eine sehr unbedeutende Rolle. Von den bisher bekannten Dekurionen wurde keinem einzigen, weder von Claudius, dem Gründer der Stadt, noch von einem seiner Nachfolger das römische Bürgerrecht verliehen. Der grösste Teil der Bevölkerung setzte sich aus den hier angesiedelten Veteranen, Kaufleuten und Veteranen zusammen. Ob die Erhebung der Stadt in Kolonie-Rang mit einer *Deductio* verbunden war,⁶⁶ ist nicht zu entscheiden, doch auffallend häufig⁶⁷ ist auf den Grabsteinen der Veteranen die Bemerkung: »*deductus c. Cl. S.*« Die Stadt gehört in die Reihe der frühen Veteran-Kolonien, dementsprechend gibt es auch unter den Decurionen viele Veteranen.⁶⁸ Die beiden Dolche mit Bronze-Beschlag aus den Gräbern 44 und 45 dürften ebenfalls Veteranen gehört haben.

Die hier angesiedelten Veteranen hatten nach der 25 jährigen Dienstzeit bereits jeden Kontakt mit der Heimat verloren, was sie mit sich brachten, war nur die allgemeine Romanisierung des Reiches.

Die Kaufleute — meistens solche aus Norditalien, Mitglieder des *Barbius-Hauses*⁶⁸ — vermittelten und verbreiteten die Waren ihrer Heimat. Sie bestätigten ebenfalls das Bild, welches auch im Importmaterial unseres Gräberfeldes zutage trat. Dasselbe gilt auch für die wenigen westlichen Kaufleute, die in Savaria festen Fuss fassten. Unter den Veteranen waren bereits im I. Jahrhundert viele, die aus Südgallien stammten, einer vom Anfang des II. Jahrhunderts ist uns dem Namen nach in Savaria bekannt,⁷⁰ doch auch alle diese Veteranen waren in erster Reihe Vertreter der einheitlichen römischen Kultur. Die in die Stadt gelangte Urbevölkerung hingegen setzte sich, wie wir sahen, ebenfalls aus dem best romanisierten Teil der Urbevölkerung zusammen. Savaria hatte den Anzeichen nach keinen bedeutenden einheimischen Vorläufer, die eigentliche Entwicklung der Stadt fällt bereits in die Zeit nach der römischen Eroberung. Der Handel, die ganze Kultur wurden von der hier angesiedelten Bevölkerung, die zwar von verschiedenem Ursprung, doch von einheitlicher Romanisierung war, aus jener älteren und tiefer romanisierten Städte entlang des Limes. Diesen Städten gegenüber galt Savaria stets als ein patinierter, »italischer« Ort. Das kommt nicht nur in dem Niveau der Steindenkmäler, in den Namen usw. zum Ausdruck, sondern auch in der Monumentalität der übrigen Denkmäler der Stadt.